

ELS JOCS POPULARS I TRADICIONALS A LES CLASSES D'EDUCACIÓ FÍSICA DE PRIMÀRIA I SECUNDÀRIA DE GUATEMALA

Treball Final de Grau de Ciències de l'Activitat Física i de
l'Esport

Martí Creus Brunat

Curs 2012 – 2013

Tutora: Isabel Carrillo

Vic, 10 de maig de 2013

La realització d'aquest treball no hagués estat possible sense la col·laboració i la tutorització rebuda per part de la professora Isabel Carrillo. La seva paciència, els seus consells i la seva professionalitat ho han fet tot més senzill.

També vull donar gràcies a la Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes de la Universitat de Vic, a la Organización de Estados Iberoamericanos de Guatemala i a tota la gent que ha format part del projecte de cooperació a Guatemala, per fer-me gaudir d'una experiència inoblidable.

He d'agrair també la predisposició i les ganes que van mostrar en tot moment els centres on s'ha fet l'estudi, l'*Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina* i l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*, els seus docents i els seus magnífics alumnes.

I també a tota la gent que he conegut a Guatemala per fer més meravellosa i agradable la meva estada al país llatinoamericà, en especial en Fredi i la família Cholotío.

Per últim donar gràcies a la meva família per haver estat sempre al meu costat, donant-me suport i ànims en tot moment.

Resum

El jocs populars i tradicionals són un element educatiu i cultural molt important. Des de sempre han estat una font d'activitat física i comporten tota una sèrie de components motors i de valors que haurien de ser tinguts en compte a l'hora d'incloure'ls a les sessions d'educació física. Aquest estudi té com a objectiu conèixer la situació d'aquesta tipologia de jocs a les sessions d'educació física de dos centres educatius del municipi de San Juan la Laguna. Alhora es pretén comparar el paper que tenen els jocs populars i tradicionals en un centre de primària i en un de secundària de la població esmentada. A través de l'anàlisi dels currículums, de l'observació de les sessions d'educació física i de les entrevistes amb diversos docents, s'arriba a la conclusió que les pràctiques lúdiques populars i tradicionals tenen poca presència a l'educació física guatemalena.

Paraules clau

Joc, joc popular i tradicional, educació física, currículum, Guatemala.

Abstract

Popular and traditional games are important educational and cultural elements. They have always been a source of physical activity and involve a number of motor components and values that should be taken into account at the time of including them in physical education sessions. This study aims at knowing the situation of this type of game activities in physical education sessions in two schools in San Juan la Laguna. At the same time, the aim of the search is to compare the role of traditional and popular games in a primary school and a High School in the same town. Through the analysis of curricula, the observation of the physical education sessions and interviews with several teachers lead us to the conclusion that traditional and popular game practices have little importance in the physical education in Guatemala.

Keywords

Game, popular and traditional game, physical education, curriculum, Guatemala.

Índex

Apartat	Pàgina
1- Introducció	1
2- Preguntes, objectius i metodologia	3
3- Marc teòric	5
3.1 Aproximació al concepte de joc	5
3.2 Aproximació als jocs populars – tradicionals	9
3.2.1 Característiques	10
3.2.2 Classificació	10
3.2.3 Els jocs populars – tradicionals a les classes d'educació física	12
3.2.4 Finalitats educatives dels jocs populars – tradicionals	13
4- Context de l'estudi	19
5- Anàlisi del contingut curricular	23
5.1 El Currículum Nacional Base de primària de Guatemala	23
5.1.1 L'àrea d'educació física	24
5.1.2 Anàlisi de contingut: el joc dins del currículum	26
5.2 El Currículum Nacional Base de secundària de Guatemala	29
5.2.1 L'àrea d'educació física	30
5.2.2 Anàlisi de contingut: el joc dins del currículum	32
6- La realitat investigada: observació de les classes d'educació física	35
6.1 Observació a l'Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina	35
6.1.1 L'opinió dels docents	38
6.2 Observació a l'Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna	39
6.2.1 L'opinió dels docents	41
7- Conclusions	43
8- Bibliografia	49

1. Introducció

Moltes vegades, quan pensem en les classes d'educació física ens vénen al cap imatges com la de nens i nenes practicant futbol, voleibol o bàsquet. I en d'altres ocasions relacionem aquestes sessions amb tota mena de proves per valorar la condició física de l'alumnat: salts d'alçada i de llargada, proves de resistència, de velocitat... I per què mai no pensem o relacionem aquestes classes amb els jocs populars i tradicionals? És possible utilitzar-los a les sessions d'educació física? Poden esdevenir un recurs educatiu més?

Durant els quatre cursos del grau de Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport hem anat veient i coneixent diferents aspectes relacionats amb l'educació física. Un d'ells ha estat el dels jocs populars i tradicionals, i he pogut adonar-me que es tracta d'un element educatiu i cultural molt important i que, per tant, hauríem de tenir-lo en compte a l'hora d'elaborar les programacions d'educació física.

Per tot això, la temàtica del present treball de final de grau mira de veure si els jocs populars i tradicionals tenen importància a les classes d'educació física de primària i de secundària de Guatemala. De fet, i concretant més, em centro en dos centres educatius del municipi de San Juan la Laguna: l'*Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina* i l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*. El meu període de pràctiques el vaig realitzar en aquest context preciós i de gran riquesa cultural i, com que a més a més sempre m'ha interessat molt el món dels jocs i en especial el dels populars – tradicionals, em vaig decidir a portar a terme aquest estudi.

Per poder-lo afrontar amb profunditat i aproximant-me al màxim a la realitat de la temàtica tractada, primer de tot he realitzat una fonamentació teòrica del joc, definint-lo i cercant les seves característiques, i del joc popular – tradicional, tot mirant de fixar-ne la seva definició, les seves característiques, la classificació, les finalitats educatives que comporta i la manera com pot ser present dins de les sessions d'educació física. Posteriorment, i amb l'objectiu de no descontextualitzar l'estudi de la seva realitat, he dedicat un apartat a conèixer com és l'educació actual a Guatemala.

Tot seguit, i sempre tenint present la recerca teòrica que acabo d'esmentar, analitzo el currículum guatemalenc d'educació física de primària i de secundària. D'aquesta manera puc veure si s'hi contempla el joc popular – tradicional com un element educatiu més dins de les classes d'educació física. En cas contrari, intento veure en

quins punts o en quins apartats del currículum el podríem introduir. Així doncs, primer faig una anàlisi descriptiva d'ambdós currículums, per analitzar seguidament els continguts curriculars d'acord amb els indicadors extrets del marc teòric.

En el següent apartat analitzo les diferents observacions realitzades a les classes d'educació física dels centres esmentats durant la meva estança al país llatinoamericà. També és el moment de conèixer l'opinió de diversos docents a través de les entrevistes realitzades sobre el joc i el joc popular – tradicional. Finalment, a les conclusions és quan triangulo la informació, per reflexionar sobre la temàtica tractada, els objectius plantejats i l'estudi en general.

2. Preguntes, objectius i metodologia

Per tal de poder iniciar la temàtica presentada la meva primera pregunta és si en el municipi de San Juan la Laguna, en concret en una escola d'educació primària de l'aldea Palestina s'utilitzen els jocs populars – tradicionals a les classes d'educació física. I en un Institut d'educació secundària de la població de San Juan la Laguna? Amb la realització d'aquest estudi, a més, espero respondre'm més preguntes:

- És possible utilitzar els jocs populars – tradicionals com a element educatiu a les sessions d'educació física?
- Hi ha diferents maneres d'utilitzar els jocs populars – tradicionals a les classes d'educació física?
- Els jocs populars – tradicionals, tenen cabuda a les sessions d'educació física d'acord amb el currículum guatemalenc?
- Els i les mestres i el professorat dels centres educatius de San Juan la Laguna donen importància als jocs populars – tradicionals?

Així, em marco dos grans objectius per al meu treball:

- Conèixer la situació dels jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física de dos centres educatius del context de San Juan la Laguna.
- Comparar el paper que tenen els jocs populars – tradicionals en un centre de primària i en un altre de secundària de San Juan la Laguna.

Pel que fa a la metodologia, vull apuntar que s'ha optat per una metodologia qualitativa. Segons Losada i López (2003) utilitzem aquest terme per referir-nos a una determinada manera de producció del coneixement científic que té el seu fonament en principis epistemològics que es pregunten més pel *per què* dels fenòmens que pel *com*. De totes maneres, primerament faré un anàlisi quantitatiu per així posteriorment poder elaborar l'anàlisi qualitatiu amb més facilitat. La recerca realitzada ha volgut conèixer què es fa tot qüestionant també el perquè el joc popular – tradicional està present o no a l'educació física.

Les tècniques que s'han utilitzat són l'anàlisi de continguts en l'estudi i la definició del marc teòric i en l'estudi del currículum, i l'entrevista qualitativa i l'observació en l'estudi de la realitat pràctica. Concretant més, i seguint Heinemann (2003), s'ha optat per l'entrevista estandarditzada, ja que per l'estudi s'ha requerit que les persones entrevistades responguessin les mateixes preguntes. Les dades de les observacions

han estat registrades a través de fitxes amb indicadors. El registre ha consistit en marcar si el contingut de l'indicador es donava a la realitat pràctica o no a partir de les activitats d'educació física que es realitzaven.

Per tal que quedi clar el model metodològic, el procés seguit ha estat elaborar un marc teòric sobre el joc i el joc popular – tradicional. Tot seguit, i per tal de contextualitzar-ne l'estudi, hi ha un breu apartat dedicat a conèixer l'educació de Guatemala. Per entrar a la part més pràctica, primer es fa una anàlisi descriptiva dels currículums de primària i de secundària guatemalencs, i posteriorment es fa una anàlisi dels continguts d'ambdós currículums tenint en compte els indicadors extrets en el marc teòric. A continuació, i a través d'una fitxa amb uns determinats indicadors, s'han observat diverses classes d'educació física dels dos centres educatius esmentats. A més, s'han fet entrevistes als professors d'educació física i als directors d'ambdós centres. En total han estat quatre entrevistes registrades amb una càmera de vídeo.

La mostra de l'estudi, per tant, són l'alumnat de primària de l'*Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina* i l'alumnat de l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*. Concretant-ho més, de l'escola de l'aldea de Palestina es presenta l'observació de les classes d'educació física de primer, segon i tercer de primària. Mentre que, per altra banda, de l'Institut es presenta l'observació de les classes d'educació física que han realitzat els nois i noies del darrer curs, tercer de secundària.

3. Marc teòric

En aquest apartat del treball desenvolupo la fonamentació teòrica de la meva recerca. És a dir, a través de diversos estudis relacionats amb la temàtica dels jocs miro de crear una base per poder realitzar posteriorment el meu estudi. Penso que aquest marc teòric ha de ser com el pilar del treball, la qual cosa em serveix per tenir els conceptes clars de cara a la meva recerca posterior. L'elaboració d'aquest apartat es fa a través de l'anàlisi de documents relacionats amb l'estudi teòric del joc i del joc popular i tradicional.

Així doncs, en aquest punt miro d'aproximar-me als diferents conceptes bàsics de la meva recerca: el joc i el joc popular – tradicional. Pel que fa al primer, m'aproximo al fenomen del joc tot definint-lo i cercant les seves característiques. A partir d'aquí, em centro en la tipologia de jocs que m'interessa, la dels jocs populars – tradicionals. En aquest moment és quan puc veure la seva definició, les seves característiques, com es classifica, les finalitats educatives que comporta i la manera com pot ser present a les sessions d'educació física.

3.1 Aproximació al concepte de joc

Com sabem prou bé, en la societat en què vivim, el joc és un element molt present en l'àmbit quotidià. Tothom ha jugat en algun moment de la seva vida. En aquest sentit Agudo, Minguez, Rojas, Ruiz, Salvador i Tomàs (2002) opinen que el joc forma part del procés vital de les persones: comença amb els nou nats, amb els seus moviments de mans i les expressions facials d'alegria; segueix amb els nens, passant dels jocs individuals als col·lectius i reglats; continua amb els adults, en nombroses ocasions; i té la seva regressió en tornar a la infància de fills i néts.

Seguint amb la mateixa idea, Bantulà i Mora (2005) parlen del joc com una manifestació lúdica de caràcter universal que acompanya l'home des del seu naixement fins que esdevé vell. Aquests dos autors tenen una visió del joc com una de les manifestacions més entranyables que ha acompanyat l'ésser humà des de l'inici de la història. Per tant, podem afirmar que sempre hi han estat presents, transmetent tot el saber popular de generació en generació.

Pel que fa a l'origen de la paraula joc, Lavega (2000) apunta que el terme prové del llatí *iocus*¹. Seguint amb l'etimologia, el mateix autor creu que el terme lúdic molts cops també s'ha associat al joc. Aquest mot també prové del llatí *ludus*². Com s'observa, doncs, es tracta d'una pràctica alegre.

Després d'haver vist l'origen de la paraula joc anem a veure la definició que en fa Huizinga (1972: 43):

“una acción u ocupación libre, que se desarrolla dentro de unos límites temporales y espaciales determinados, según reglas absolutamente obligatorias, aunque libremente aceptadas; acción que tiene su fin en sí misma y va acompañada de un sentimiento de tensión y alegría y de la conciencia de “ser de otro modo” que en la vida corriente”.

El mateix autor anota que el joc és més vell que la cultura i que la societat humana. Una clara demostració d'això és que els animals no van esperar que nosaltres els ensenyéssim a jugar. Amb tota seguretat, doncs, podem dir que la civilització humana no ha aportat cap característica essencial al concepte de joc. De fet, els animals juguen igual que els homes. Segurament, però, tal i com apunta Lavega (2000), els jocs dels humans són més complexos que els dels animals.

Quant a les característiques essencials de qualsevol joc, ens les explica de manera detallada el filòsof Huizinga (1972). Primerament, cal apuntar que el joc, des de les seves formes més simples, és alguna cosa més que un fenomen merament fisiològic o una reacció psíquica condicionada de manera purament fisiològica. D'alguna manera traspasa els límits de l'ocupació biològica o física, ja que és una funció plena de sentit. És a dir, que qualsevol joc significa alguna cosa i té un significat per si mateix. Una altra característica fonamental és que el joc és una activitat lliure, el joc per obligació no és cap mena de joc. En qualsevol moment els participants d'aquesta activitat la poden abandonar, ja que es realitza per plaer, pel simple fet de jugar.

L'autor esmentat afegeix que el joc ens permet escapar de la vida pròpia. És a dir, no forma part de la vida corrent. Quan juguem podem ser cavallers, està damunt d'un tren, viatjar a llocs inimaginables... juguem a ser quelcom diferent d'allò que som a la vida. Aquest fet, tot i l'etimologia de la paraula, no significa que l'activitat lúdica sigui

¹ Diversió, broma, alguna cosa poc sèria.

² Paraula associada al joc infantil i al temps de recreació i de diversió.

una cosa poc seriosa o que sigui una broma. De fet, en nombroses ocasions els participants poden està completament absorbits pel joc. D'alguna manera, com anota Huizinga (1972: 20): "la oposició en broma y en serio oscila constantemente". El joc surt fora de la vida normal, a més a més, per la seva durada i pel lloc on es desenvolupa.

Arribats en aquest punt, doncs, trobem que es tracta d'una activitat practicada dins d'uns límits espacials i temporals. Esgota el seu curs i el seu sentit dins de si mateix. En un moment i un lloc determinats comencem a jugar, de la mateixa manera que arriba un punt en què s'acaba i sortim de l'estadi, de la taula, del temple màgic, de l'escena o del lloc on estiguem jugant.

A més, dins del camp del joc hi ha un ordre propi i absolut. El mateix filòsof apunta que es tracta d'una activitat que exigeix un ordre màxim, i la desviació més insignificant pot fastiguejar tot el joc. D'aquí també es desprèn la idea que els participants, a part d'estar alegres per la satisfacció que dóna jugar, estan en tensió per saber quina serà la resolució o el resultat de l'activitat. De la mateixa manera, l'ordre esmentat comporta unes regles determinades. Per exemple: quan un àrbitre xiula el final significa que s'acaba el joc, que es torna a la vida real.

Un altre autor de referència com és Lavega (2000), afegeix que en el joc sempre hi ha una participació activa dels seus protagonistes, que actuen prenent les seves decisions i iniciatives. Aquest autor també defineix tot un seguit de característiques, que com veurem a continuació són semblants a les esmentades amb anterioritat:

- Voluntari: juguem quan ens ve de gust.
- Divertit: és una activitat que ens agrada.
- Espontani: en el sentit que quan juguem ens oblidem de tot.
- Gratuït: juguem sense buscar res a canvi.
- Incert: generalment no coneixem el resultat final.
- Ambivalent: poden succeir-hi una gran varietat de coses.
- Compromès: prendre decisions, interpretar i oferir respostes.
- Estètic i creatiu: cada joc té característiques diferents.
- Fantàstic: estem en un món diferent al de la vida real.
- Seriós: quan juguem el més important és el joc.
- Reglat: tot joc té unes regles que delimiten l'acció.

Per acabar, Navarro (2002) opina que les característiques del joc es poden separar segons si són primàries o secundàries. Les primeres inclouen el plaer, els acords i les regles, la incertesa i la improductivitat. Així doncs, per tal de considerar una activitat com a joc, haurem de tenir una pràctica agradable, el resultat del qual no sigui controlat pels protagonistes i que no s'hi obtingui un guany diferent al del propi joc. Les característiques secundàries les conformarien la satisfacció i el passatemps.

Després d'haver sintetitzat i analitzat el que diuen diferents autors sobre el joc, em dispo a realitzar una definició i caracterització pròpia que les incorpora. Les aportacions anteriors permeten significar el joc i establir un conjunt d'indicadors per al seu estudi, tant en la normativa curricular com en la realitat pràctica.

El joc és	Una acció lliure practicada dins d'uns límits espacials i temporals i emmarcada per unes regles obligatòries. Activitat que té una finalitat per si mateixa, en la qual els jugadors hi participen de manera activa, mantenint un sentiment de tensió i alegria, i amb la consciència de ser quelcom diferent de la vida real.
Les característiques del joc són	<ul style="list-style-type: none"> - Diversió - Alegria - Tensió (incertesa del resultat) - Gratuïtat (juguem per plaer) - Activitat lliure i voluntària - Activitat amb significat per si sola - Activitat amb uns límits espacials i temporals - Regles - Activitat fantàstica (fora de la vida real) - Espontaneïtat - Ambivalència (poden succeir-hi moltes coses) - Compromís (prendre decisions, interpretar i oferir respostes)
Indicadors per analitzar el joc	<ul style="list-style-type: none"> - Els nens i nenes juguen: <ul style="list-style-type: none"> - Es diverteixen - Prenen decisions - Ofereixen respostes - Estant absorbits per l'activitat - Són una mica fora de la vida real - Practiquen activitats lliurement acceptades - Practiquen activitats reglades

	- Practiquen activitats que es desenvolupen en uns límits espacials i temporals.
--	--

Figura 1. Aspectes relacionats amb el fenomen del joc. Font: Creus (2013).

3.2 Aproximació als jocs populars – tradicionals

Un cop aprofundit i conegut el fenomen del joc em dispo a endinsar-me en el món d'una de les grans tipologies que presenta: el joc popular – tradicional. En aquest apartat miro de definir aquest concepte, conèixer les seves característiques, veure com es classifica, quines són les finalitats educatives que comporta i de quina manera pot ser present a les sessions d'educació física.

Abans de tot, però, trobo adient deixar clar si parlem de jocs populars o tradicionals, o de tots dos alhora. Cal remarcar que en moltes ocasions s'utilitzen els termes de manera indistinta. Lavega (2000) defineix el joc popular com aquell que està molt arrelat en una zona determinada i els seus habitants el practiquen habitualment. Es tracta de jocs que pertanyen al poble i que les persones l'han incorporat a la seva vida quotidiana.

Per una altra banda, l'autor esmentat parla de jocs tradicionals per referir-se a aquells que coneixem des de sempre. Són pràctiques i activitats que han perdurat al llarg del temps i que s'han anat transmetent de generació en generació. D'aquesta manera, en aquest estudi utilitzo el terme joc popular – tradicional, que com anota Lavega (2000: 31) és un concepte que utilitzarem per referir-nos a:

“los juegos conocidos y representativos de una zona o época determinada los vamos a denominar juegos populares y/o tradicionales, en función de si combinan representatividad (muy practicados) con temporalidad (proceso de transmisión entre diversas generaciones o grupos de personas)”.

Segons l'autor aquest tipus de jocs són un reflex de bona part dels elements i característiques dels seus protagonistes, de la seva vida quotidiana i de l'entorn en què es troben. De la mateixa manera que cada poble té els seus costums i celebracions, també té uns jocs que els diferencien d'altres localitats.

Per tot això, l'autor afirma que coneixent els nostres jocs estem coneixent la nostra cultura. Els jocs formen part del nostre patrimoni cultural i lúdic. En la mateixa línia,

Busqué i Pujol (1996) exposen que els jocs tradicionals són la base de moltes cultures i ens permeten prendre consciència d'aquestes, al mateix temps que fan de reflex dels nostres costums i de les nostres tradicions més ancestrals.

Així doncs, quan en aquest treball parlo de joc popular – tradicional s'ha de tenir en compte que es tracta d'una activitat coneguda i representativa d'una zona o època, que és un fenomen molt practicat i que s'ha anat transmetent de generació en generació.

3.2.1 Característiques

Després d'haver conegut què són els jocs populars – tradicionals em dispeno a destacar-ne algunes característiques bàsiques. Lavega (2000) n'anota unes quantes:

- Jocs on sovint les regles s'improvisen en funció dels protagonistes de la pràctica i de les circumstàncies del moment en què es realitza.
- Sovint es poden dur a terme en qualsevol lloc: al pati de l'escola, a la plaça del poble, en un espai natural proper, al carrer, etc.
- En nombroses ocasions es tracta de jocs amb un caràcter provisional. O sigui, que finalitzen degut a les circumstàncies del moment: per anar a dinar, quan es fa de nit o bé quan s'acaba l'hora del pati.
- El caràcter obert de les regles permet que qualsevol persona hi pugui jugar.
- Es pot utilitzar qualsevol instrument com a objecte de joc.
- Ens permeten conèixer la cultura local de les nostres famílies i avantpassats més directes.

Per tant, els jocs populars – tradicionals, a part de complir tot el seguit de característiques que hem vist que tenen tots els jocs, també hauran de complir les que acabo d'esmentar.

3.2.2 Classificació

De la mateixa manera que podem agrupar els jocs de formes molt diverses, també podem classificar els jocs populars – tradicionals de mil maneres. Lavega (2000) ens en proposa algunes. En primer lloc podem distingir els jocs en funció de si els jugadors hi participen de manera simultània, on els protagonistes comparteixen el mateix espai i actuen al mateix temps, o alternada, on els protagonistes participen en l'activitat en moments diferents.

El mateix autor ens comenta que també es poden dividir en funció de la relació motriu que s'estableix durant la realització del joc popular – tradicional. Aquesta classificació trobo que és la més adient i, per tant, la que utilitzo en el meu treball:

- Jocs de comunicació motriu exclusiva i estable: el jugador és company o adversari dels altres jugadors i va amb el mateix equip durant tot el joc. Aquest grup de jocs es pot dividir en quatre categories:

Col·laboració	Competició	Oposició	Col·laboració - oposició
Tots tenen el mateix objectiu.	Hi ha rivals però participen en un espai o temps diferent al nostre.	Els jugadors ofereixen un contacte directe amb el cos o amb un objecte mòbil.	Hi ha companys i adversaris.
Jocs de pales, jocs ballats.	Jocs de salts, jocs de bitlles.	Pilota valenciana, lluita lleonesa.	Joc del punxat, les deu passades.

Figura 2. Tipus de jocs populars – tradicionals de comunicació motriu exclusiva i estable. Font: Lavega (2000: 82).

- Jocs de comunicació motriu exclusiva i inestable: el jugador és company o adversari dels altres, però va canviant d'equip o d'adversaris durant el joc. Per exemple: el joc de la cadena o de la pilota caçadora.
- Jocs ambivalents: el jugador pot ser company o adversari al mateix temps. Per exemple: el joc de les quatre cantonades.

Altres classificacions que es podrien fer serien en funció dels protagonistes. En aquest sentit el mateix autor creu que es poden classificar segons el gènere i l'edat: jocs d'homes; jocs de dones; jocs de nens; jocs de nenes; i jocs intergeneracionals. O bé, segons l'activitat laboral: treballs de molt d'esforç físic, i treballs d'habilitats i destresa corporal. En darrer lloc, també proposa una classificació segons si el material utilitzat és del nostre entorn habitual o es tracta d'objectes utilitzats en activitats laborals. De totes maneres, com he comentat amb anterioritat, en aquest estudi faig servir la classificació que té en compte la relació motriu.

3.2.3 Els jocs populars – tradicionals a les classes d'Educació Física

Lavega (2000) ens apunta que en moltes ocasions els jocs populars – tradicionals no s'utilitzen degut a la manca d'informació referent a aquesta temàtica. El professorat es veu davant de la necessitat de disposar d'un repertori de jocs de la zona més o menys extens per tal de programar la seva intervenció. A més a més, hi ha un desconeixement de les possibilitats que poden oferir aquestes pràctiques i això ha fet que hagin estat menystingudes o arraconades.

Tanmateix, Valero i Gómez (2008) pensen que si al llarg de la història els jocs populars han estat l'única educació física i ens han mantingut de manera natural durant un llarg període de temps, la inclusió d'aquests jocs dins de les programacions ha d'estar suficientment justificada. Navarro (1998), citat a Valero i Gómez (2008), creu que hi ha tres motius per incloure aquesta tipologia de jocs a les classes d'educació física:

- Per ser part de la pròpia cultura i, per tant, un mecanisme de transmissió cultural i de l'afirmació de la idiosincràsia.
- Per contenir components motors més que suficients per ser tinguts en compte en els nostres objectius.
- Per contribuir a completar, degut a la seva naturalesa de joc, els objectius afectius i socials.

Segons Sarmiento (2008) els jocs tradicionals a l'escola han d'esdevenir una possibilitat d'aprenentatge de valors, d'intercanvi cultural i de generació de cultura. Així, reactivar els jocs tradicionals implica endinsar-nos en les nostres arrels i donar la possibilitat als alumnes de conèixer costums, hàbits i altres característiques dels diferents grups ètnics. Per això, l'autora anota que l'escola ha de promoure els valors culturals d'aquests jocs i actuar com a vehicle per a la seva conservació. En la mateixa línia, Ortí (2003) creu que des de l'àrea d'educació física podem intentar recuperar i evitar la desaparició d'aquests jocs, utilitzant-los com a eines que condueixin al desenvolupament motriu, cognitiu, afectiu i social.

Amb tot això, Lavega (2000) apunta que hi ha dues alternatives per aplicar el joc popular – tradicional a les classes d'educació física: utilitzar-lo com a mitjà o com a contingut. Lavega i Olaso (2007) creuen que utilitzar-lo com a recurs suposa subordinar-lo a continguts que tenen més importància que els propis jocs. D'aquesta manera s'utilitzen per realitzar escalfaments, per complir objectius bàsicament

fisiològics, per millorar algunes capacitats físiques o simplement com a element de distracció. Per altra banda, utilitzar aquests tipus de jocs com a contingut suposa apropar-nos més a l'essència genuïna dels jocs populars – tradicionals i, conseqüentment, ser més ambiciosos.

Granda et. al (1999) també anoten que la tipologia de jocs que estem tractant, es pot utilitzar a les classes d'educació física com a medi o com a contingut. Si són activitats que fem servir com a recurs, voldrà dir que dependran d'altres continguts. En canvi, si els utilitzem com a contingut els podem fer servir, per exemple i com anota Teodoro (2011), per conèixer les tradicions culturals i lúdiques dels nostres avantpassats.

Lavega i Olaso (2007) creuen que per utilitzar el joc popular – tradicional com a contingut i dotar-lo de tota la seva potencialitat s'haurien de proposar tres fases: l'etapa de recuperació, la d'aplicació i vivència lúdica i la de manteniment i millora del currículum lúdic.

Per acabar amb aquest apartat vull destacar, a tall de resum, diversos aspectes dels jocs populars – tradicionals que hauríem de tenir en compte per tal d'incloure'ls a les classes d'educació física:

- Element de transmissió cultural.
- Comporten tot un seguit de components motors.
- Útils per completar els objectius afectius i socials.
- Permeten l'aprenentatge de valors.
- Són una manera de preservar la cultura.
- Permeten el desenvolupament motriu, cognitiu, afectiu i social.

3.2.4 Finalitats educatives dels jocs populars - tradicionals

En aquest punt miro d'exposar tots aquells aspectes a favor que poden tenir els jocs populars – tradicionals com a element educatiu. Hi ha aspectes que anoto que són generals de tots els jocs, i per tant també de la categoria esmentada; i d'altres que únicament trobem en els jocs populars – tradicionals. Segurament, a més a més, pot ser que alguns dels aspectes citats en aquest apartat ja hagin estat dits al llarg del marc teòric.

Agudo et. al (2002) opinen que el joc és un dels millors recursos metodològics que podem utilitzar a les classes d'Educació Física. Es tracta del mitjà més proper i ràpid

per arribar als infants, donat que implica la persona en la seva totalitat. De totes maneres, no n'hi ha prou amb escollir uns jocs a l'atzar. Com a educadors hauríem de fer que aquestes activitats passessin per una sèrie de filtres. D'aquesta manera estarem més a prop d'educar realment en valors i aportarem el nostre granet de sorra en la construcció d'una societat multicultural, heterogènia, diversa, solidària, tolerant, etc.

Busqué i Pujol (1996) ens citen els primers avantatges que trobem en la utilització dels jocs:

- Els nens sempre estant disposats a jugar perquè és una activitat que dóna plaer per si sola.
- Jugar suposa acceptar unes regles.
- Els jocs permeten tenir vivències per desenvolupar diverses qualitats humanes, com el respecte, la paciència, l'atenció o la conscienciació.
- Els jocs permeten aprendre a guanyar i a perdre.
- El joc ajuda a créixer físicament: a tenir el to muscular adequat, a adquirir control motor, a tenir rapidesa de reflexos, etc.
- El joc estimula la creativitat, la imaginació i la comunicació.
- El joc tradicional estimula la memòria.
- El joc tradicional permet prendre consciència del lloc on vivim, dels nostres costums, de la nostra història i de la nostra cultura.

Una altra autora com Sarmiento (2008) creu que el joc tradicional permet entendre la cultura i la història dels nostres pobles. De fet, aquests jocs són una combinació d'elements culturals que en cada època han deixat petjada en els habitants que la van viure.

Seguint amb els avantatges dels jocs populars – tradicionals, trobem tot un seguit de valors didàctics i educatius que recull García (2009):

- Intercanvi social i cultural amb altres comunitats.
- Preservació de la cultura d'una comunitat.
- Coneixement de l'entorn proper i llunyà que envolta l'alumne.
- Coneixement de les manifestacions socials i culturals de la pròpia comunitat.
- Cooperació, participació, acceptació i col·laboració amb els altres (coeducació).
- Coneixement dels llocs on practicar activitat física.
- Donar consciència de tenir cura correcta del material.

- Respecte a companys, regles, adversaris, professor, àrbitre.
- Desenvolupament de les qualitats físiques, motrius i coordinatives.
- Millora i desenvolupament de la responsabilitat del nen.
- Millora de les relacions amb l'alumnat.
- Implica cognitivament l'alumne, ja que ha d'estar contínuament resolent problemes en funció de la lògica interna del joc.
- Augmenta la motivació general cap a l'assignatura d'Educació Física.
- Fan de fil continu perquè l'alumne introdueixi l'activitat física com a rutina dins de les tasques escolars quotidianes.

Per la seva banda, Valdivia (2008) anota que els jocs populars – tradicionals impliquen:

- Foment de la socialització, el caràcter lúdic, el respecte a les normes i als adversaris.
- Transmissió de cultura, que permet tant l'assentament d'aquesta com l'intercanvi.
- Mitjà d'integració, individualització i inclusió d'alumnes amb necessitats educatives especials.
- Millora i desenvolupament de la responsabilitat, l'autopercepció i la valoració del material.

Per anar finalitzant m'agradaria anotar uns darrers avantatges que ens cita Trigo (1995):

- Ajuden a diferenciar els principals estudis etnogràfics del joc tradicional al nostre país.
- Possibiliten el desenvolupament de la capacitat d'investigació de tot ésser humà, en descobrir el patrimoni lúdic.
- Generen en l'alumne un interès especial pel joc tradicional a partir de la seva pràctica.
- Permeten conèixer i valorar millor la cultura pròpia.
- Contribueixen a relacionar-se amb d'altres persones de diferents edats, sexes i condició.
- Afavoreixen la millora qualitativa de l'ús del temps lliure.
- Comporta autoestima envers allò que és propi.

Finalment, vull anotar que, com es pot observar, els jocs populars – tradicionals comporten tota una sèrie de finalitats educatives que haurien de ser tingudes en compte a l'hora d'incloure-les a les sessions d'educació física. Així, les aportacions anteriors permeten significar el joc popular – tradicional i establir un conjunt d'indicadors per al seu estudi, tant en la normativa curricular com en la realitat pràctica.

El joc popular – tradicional és	Una activitat coneguda i representativa d'una zona o època determinada, que es practica habitualment i que ha sofert un procés de transmissió entre diverses generacions o grups de persones.
Les característiques del joc popular – tradicional són	<ul style="list-style-type: none"> - Regles improvisades en funció dels protagonistes i de les circumstàncies. - Poden ser practicats a qualsevol lloc. - Finalitzen degut a les circumstàncies del moment. - Caràcter obert de les regles: qualsevol persona pot jugar. - Qualsevol instrument pot ser objecte de joc. - Permeten conèixer la cultura dels nostres avantpassats.
El joc popular – tradicional el podem classificar	<ul style="list-style-type: none"> - Segons la relació motriu: <ul style="list-style-type: none"> - Jocs de comunicació motriu exclusiva i estable. - Jocs de comunicació motriu exclusiva i inestable. - Jocs ambivalents.
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física	<ul style="list-style-type: none"> - Els podem utilitzar com a mitjà o com a contingut i els hem d'incloure perquè: <ul style="list-style-type: none"> - Al llarg de la història han estat l'única forma d'educació física. - Són part de la nostra cultura. - Contenen components motors. - Permeten l'aprenentatge de valors. - Permeten l'intercanvi cultural. - Són generadors de cultura. - Hem de conservar aquests jocs. - Permeten el desenvolupament motriu, cognitiu, afectiu i social.
Finalitats educatives del joc popular - tradicional	<ul style="list-style-type: none"> - En relació amb els valors: <ul style="list-style-type: none"> - Desenvolupen valors com el respecte o la responsabilitat.

	<ul style="list-style-type: none"> - Permeten aprendre a guanyar i a perdre. - Ensenyen a tenir cura i a fer bon ús del material. - Fomenten la socialització. - Fomenten la introducció de l'activitat física a la vida dels alumnes. - En relació amb diferents habilitats: <ul style="list-style-type: none"> - Estimulen la creativitat, la imaginació i la comunicació. - Desenvolupen qualitats físiques, motrius i coordinatives. - En relació amb la cultura: <ul style="list-style-type: none"> - Ajuden a prendre consciència del lloc on vivim, dels nostres costums i de la nostra història. - Possibiliten l'intercanvi cultural. - Permeten conèixer la pròpia cultura.
<p>Indicadors per analitzar el joc popular - tradicional</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Els nens i nenes practiquen jocs populars – tradicionals: <ul style="list-style-type: none"> - Practiquen activitats conegudes de la zona. - Realitzen activitats que practiquen habitualment a la zona. - Practiquen activitats que es coneixen des de fa un cert temps. - Practiquen activitats on les regles s'improvisen en funció dels protagonistes i les circumstàncies. - Practiquen jocs que es poden desenvolupar a qualsevol lloc. - Practiquen jocs en què qualsevol persona pot jugar-hi. - Practiquen activitats on qualsevol instrument podria ser objecte de joc. - Jocs populars – tradicionals que practiquen: <ul style="list-style-type: none"> - Jocs de comunicació motriu exclusiva i estable. - Jocs de comunicació motriu exclusiva i inestable. - Jocs ambivalents. - Els nens i nenes practiquen jocs que presenten finalitats educatives: <ul style="list-style-type: none"> - Desenvolupament de diversos valors. - Els nens i nenes saben guanyar i, sobretot, perdre. - Els nens i nenes tenen cura del material. - Els nens i nenes es comuniquen.

	<ul style="list-style-type: none">- Els nens i nenes desenvolupen qualitats físiques, motrius o coordinatives.- Els nens i nenes coneixen la seva cultura.
--	---

Figura 3. Aspectes relacionats amb el fenomen del joc popular – tradicional. Font: Creus (2013).

4. Context de l'estudi

Després d'haver-nos aproximat al fenomen del joc i, concretament, a la tipologia dels populars – tradicionals, és el moment de definir i conèixer el context on s'ha desenvolupat l'estudi. Penso que qualsevol estudi no es pot descontextualitzar de la realitat on es desenvolupa i, per aquest motiu, aquest apartat va destinat a conèixer els municipis i els centres on s'ha desenvolupat el treball, així com l'educació en general a Guatemala. Per fer-ho utilitzo diversos recursos bibliogràfics, així com l'observació i la informació extreta de diverses reunions durant la meua estada al país llatinoamericà.

Com anota Quicain (2013)³ San Juan la Laguna és una població situada a 52 quilòmetres de Sololá, la capçalera departamental. Així, doncs, es tracta d'un municipi ubicat a l'occident de la República de Guatemala. El nom original de la comunitat era *Patana'x*. El municipi està envoltat per San Pedro i San Pablo la Laguna i consta de tres aldees: Palestina, Panyebar i Pasajquím.

San Juan té 5.625 habitants, mentre que l'aldea Palestina 984. A San Juan s'utilitza el Tz'utujil com a llengua, mentre que a les aldees es parla K'iche'. De totes maneres, com que ambdues llengües provenen del protomaia són força semblants. Per exemple: per dir bon dia en t'zutujil, *saqari'*, mentre que en k'iche', *saqarik*. Amb tot, hi ha força gent que també domina el castellà. Els grups de població que no dominen tant la llengua colonial són la gent gran i les dones.

En allò referent als centres educatius on s'ha realitzat l'estudi, tal i com anota Quiacain (2012)⁴ *l'Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina* té una jornada *matutina*⁵. El nombre de docents que hi ha al centre és d'un total de nou, per a 187 alumnes. Hi ha una comissió de pares, la *junta escolar*, que dóna suport a l'escola. Les assignatures que es donen són: socials, ciències naturals, productivitat i desenvolupament, educació física, formació ciutadana, àrees pràctiques i matemàtiques. A més a més, de mica en mica també s'està començant a incloure-hi l'anglès.

³ Quiacain, Fredi Gerardo. Reunió portada a terme a l'hotel Jardines del Lago. *El contexto de San Juan la Laguna*. Panajachel, 7 de gener de 2013.

⁴ Quiacain, Fredi Gerardo. Informació proporcionada via correu electrònic durant el mes de desembre de 2012.

⁵ Les classes es realitzen el matí.

Pel que fa a l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*, la mateixa font anota que dona formació a nois i noies que cursen el cicle bàsic. El centre, doncs, inclou els tres cursos del primer cicle de l'educació secundària. De fet, únicament hi ha tres classes, una per a cada curs. Pel que fa a les edats, encara que teòricament és un cicle que va dels 13 als 15 anys, hi ha algun alumne que ja n'ha fet 19.

Un cop conegut el context i els centres de l'estudi anem a conèixer de forma general com és l'educació a Guatemala. Tal i com anota la UNESCO (2010), el sistema educatiu de Guatemala es troba dividit en diferents nivells:

- Educació inicial: dels 0 als 4 anys. No hi ha gaire nens i nenes que cursin el nivell inicial, aproximadament l'1%.
- Educació preprimària: atén els nens i nenes de 4 a 6 anys. Són els primers anys d'escolarització. Aproximadament la cursen el 55% dels infants que comprenen aquestes edats.
- Educació primària: dels 7 als 12 anys, tot i que es pot allargar fins als 14. Es divideix en dos cicles de tres anys cadascun. És on hi ha més alumnes, aproximadament el 95%.
- Educació de nivell mitjà o secundària: es divideix en dos cicles de tres anys:
 - o Cicle bàsic --> dels 13 als 15 anys. Aproximadament el cursen un 40% dels nens i nenes que es troben en aquesta franja d'edat.
 - o Cicle diversificat --> dels 16 als 18 anys. Aproximadament el cursen un 20% dels nois i noies que es troben en aquesta franja d'edat.
- Educació superior: a la universitat solament hi va un 5% de la població aproximadament.

Teòricament l'educació és obligatòria fins al cicle bàsic, tot i que com es pot observar això no es compleix. Per exemple: el cicle bàsic el cursen menys de la meitat dels nens i nenes que l'haurien de cursar. A més a més, com va comentar Cabrera (2013)⁶, aquests tants per cents són d'inscripcions escolars. És a dir, que en la pràctica hi ha moltes persones que no van als centres educatius, tot i estar-hi inscrits. Això, pel que he pogut veure durant la meva estada al país, passa per dos grans motius que van relacionats: primerament perquè la pobresa porta a fer que molts nens i nenes, a part d'estudiar també hagin de treballar, i això fa que hi hagi dies que no puguin anar als

⁶ Cabrera, Francisco. Xerrada portada a terme a la seu de la OEI. *La educación en Guatemala*. Ciutat de Guatemala, 4 de gener de 2013.

centres educatius; i, en segon lloc i lligat al primer, que els guatemalencs no donen massa importància a l'educació. Un exemple d'aquest fet el trobem en què una de les poques ajudes que dóna el govern als nens i nenes d'edat escolar és molt qüestionada per la població *chapina*⁷. Molts guatemalencs no entenen per què l'Estat ha de pagar per estudiar.

Pel que fa a la jornada d'estudi és de cinc hores diàries aproximadament. Les classes s'inicien al gener i s'acaben a l'octubre. De totes maneres, la mateixa font apunta que això es compleix molt poques vegades degut a diversos factors. És més, es calcula que dels 180 dies efectius de classe solament se'n realitzen 120.

Quant a la preparació dels mestres cal anotar que és molt escassa. De fet, fins al moment es formaven a secundària. Actualment ja s'està mirant que per ser mestre també s'hagi d'anar a la Universitat. També cal afegir, però, que la Universitat no té massa consistència pedagògica. Per fer-nos-en una idea, de totes les persones que ingressen a la universitat tan sols el 10% tenen coneixements satisfactoris en lectura i el 5% en matemàtiques. Aquesta poca preparació dels docents és una de les causes de la baixa qualitat educativa del país. A més a més, tot i que existeixen els currículums nacionals bàsics, molts mestres no els apliquen. Moltes vegades l'ensenyament, doncs, es basa en la memorització, la repetició, etc.

A part de la poca preparació dels mestres, a vegades també he pogut observar situacions com docents amb el *celular*⁸ mentre estan fent classe, d'altres que a mitja classe surten per anar a fer un encàrrec, n'hi ha que mengen o compren l'esmorzar durant la classe, d'altres que inesperadament no apareixen i els alumnes queden desatesos... Per altra banda, també he d'afegir que hi ha mestres i professors que realitzen molt bé la seva tasca com a educadors.

Seguint amb el sistema educatiu, cal afegir que és de caràcter estratificat. L'accés i la qualitat de l'ensenyament dependrà de la posició socioeconòmica. Per exemple, la gent que ha nascut a la capital tindrà moltes més possibilitats d'accedir-hi que no pas els que ho han fet en àrees rurals de l'interior. Segons Cabrera (2013) les persones que tenen menys possibilitats són les dones que viuen en zones rurals.

⁷ Gentilici de Guatemala.

⁸ Telèfon mòbil.

La mateixa font opina que per compensar aquesta desigualtat d'oportunitats el govern tampoc no mostra un gran interès. Un dels pocs elements que facilita és pagar 15 euros mensuals a les famílies que tenen un nen o nena en edat escolar (fins als 14 anys). Si en comptes d'un en tenen dos o més, se'n paguen 30. A més a més, els programes de beques que hi ha són molt escassos i irregulars.

Un altre problema és l'analfabetisme existent al país. Tot i que les dades oficials parlen d'un 17,46% d'analfabets, Cabrera (2013) afirma que és força més elevat i que sobretot s'accentua en dones i en persones que viuen en àrees rurals. A més, la violència i el masclisme segueix essent dos aspectes molt presents a les aules. Per exemple: el professor d'educació física de Palestina⁹ sempre acabava les classes fent que els nens juguessin a futbol. Llavors, si hi havia temps, les nenes jugaven a bàsquet. O un altre exemple podria ser que a l'escola d'aquesta aldea gairebé sempre que s'havia de netejar ho feien les nenes.

La poca cobertura en educació bilingüe seria un problema més: costa trobar material bilingüe, hi ha mestres que només utilitzen el castellà, la burocràcia no facilita les coses... Salasar (2013)¹⁰ creu que la situació és molt dolenta i que si segueix igual hi haurà moltes llengües indígenes que acabaran desapareixent. Durant la meua estada de pràctiques a les aules, la veritat és que he pogut comprovar com la gran majoria de docents únicament utilitzen el castellà. Això és un gran problema perquè hi pot haver nens i nenes que no l'entenguin i, a més a més, si no s'utilitza la llengua de cada comunitat amb els anys pot ser que s'acabi perdent.

⁹ Aldea rural de San Juan la Laguna, Sololá, Guatemala.

¹⁰ Salasar, Erwin. Xerrada portada a terme a la seu de la OEI. *Educación bilingüe*. Ciutat de Guatemala, 4 de gener de 2013.

5. Anàlisi del contingut curricular

Després d'haver elaborat el marc teòric del joc i del joc popular – tradicional i un cop definit el context de la recerca, em dispo a analitzar els currículums de primària i secundària guatemalencs. Per fer-ho primer els descriu de manera general per realitzar posteriorment una anàlisi de contingut d'acord amb els indicadors definits¹¹.

5.1 El Currículum Nacional Base de primària de Guatemala

Tal i com anota la UNESCO (2010), l'educació primària a Guatemala va dels 7 als 12 anys, tot i que es pot allargar fins als 14. Es divideix en dos cicles de tres anys cadascun. Precisament, com apunta Cabrera (2013), és a l'educació primària on hi ha més alumnes inscrits, concretament el 95% dels nens i nenes que es troben a la franja d'edat esmentada.

Pel que fa al currículum nacional base de primària, com anota el Ministerio de Educación (2008: 38):

“La educación primaria en Guatemala se fundamenta en las leyes que en materia educativa existen en el país. Se orienta al desarrollo de las capacidades que, según su nivel de madurez, deben poseer las y los estudiantes al egresar de este nivel. Están expresadas en términos de competencias: indican las capacidades para utilizar sus aprendizajes declarativos o conceptuales, procedimentales y actitudinales ante situaciones determinadas; tanto en la resolución de problemas, como para generar nuevos aprendizajes y para convivir armónicamente con equidad”.

A més a més, en el currículum de primària també es fa menció de la importància de comunicar-se en dues llengües, d'utilitzar el pensament lògic, reflexiu, crític i creatiu, i tot això sempre a partir d'aprenentatges significatius. I com es pot veure, el currículum va orientat a assolir unes determinades competències. Pel que fa als cicles:

- 1r cicle: es pretén que els nens i nenes trobin satisfacció en descobrir el que pensen, estableixin noves relacions, adquireixin coneixements, trobin noves maneres de fer les coses i de comunicar les seves idees, sentiments, necessitats i emocions. Per fer-ho es plantegen les experiències des d'un enfocament global integrador. S'estimula l'ús del joc com a metodologia

¹¹ Veg. apartat número 3, pàgines 8, 9, 16, 17 i 18.

d'aprenentatge, el qual té un caràcter motivador i estimulant per al desenvolupament físic i mental dels i de les estudiants.

- 2n cicle: s'enfoca l'estudi sistemàtic del saber, provinent de diversos camps culturals que s'ofereixen com a espais de descobriment i d'assoliment de l'autonomia personal i social. En aquest cicle té una gran importància la comprensió lectora.

5.1.1 L'àrea d'educació física

Tal i com diu el Ministerio de Educación (2007: 158):

“El Área de Educación Física busca configurar en las y los estudiantes una personalidad integrada, equilibrada y armónica, utilizando las relaciones entre el conocimiento, el desarrollo psicomotor, el fomento de valores, actitudes y hábitos favorables para la aceptación, la valoración positiva y el respeto hacia sí mismo, hacia sí misma y hacia los y las demás personas”.

Pel que fa a les competències pròpies de l'àrea d'educació física n'hi ha quatre:

- Practica hàbits d'exercitació física de manera permanent, contribuent a millorar la qualitat de vida.
- Valora el joc com un mitjà per realitzar activitat física, per passar-s'ho bé amb els i les altres i com un recurs per aprofitar el temps d'oci.
- Practica jocs pre-esportius d'acord amb les seves potencialitats i interessos.
- Fomenta activitats esportives i recreatives amb la família, escola i comunitat, d'acord amb la seva edat, respectant les diferències.

Les competències de grau, a continuació les mostro a través d'un quadre.

Primero	Segundo	Tercero
Identifica su esquema corporal y la forma de utilizarlo para realizar diversas actividades.	Utiliza el conocimiento de la función de su esquema corporal en las diversas actividades que realiza.	Demuestra, habilidades y destrezas de coordinación motriz general.
Demuestra sus habilidades perceptivas, visuales, auditivas y táctiles por medio de actividades motrices.	Demuestra dominio de sus movimientos en forma coordinada.	Establece la relación de su esquema corporal con su capacidad motriz en los diferentes movimientos que realiza.
Identifica los beneficios que obtiene con la práctica de hábitos de higiene, seguridad alimentaria y nutricional y actividades físicas.	Practica hábitos de higiene, seguridad alimentaria y nutricional y actividades físicas en beneficio de su salud.	Demuestra los beneficios que obtiene con la práctica de hábitos de higiene, seguridad alimentaria y nutricional y actividades físicas.
Fomenta actitudes que permiten la integración social y la pertenencia de grupo.	Practica actitudes que permiten la integración social y la pertenencia de grupo.	Promueve actitudes que permitan la integración social y la pertenencia de grupo.

Cuarto	Quinto	Sexto
Practica actividades físico deportivas que exigen cierto nivel de esfuerzo, habilidad o destreza de acuerdo con sus posibilidades y limitaciones.	Realiza actividades motrices que exigen cierto nivel de esfuerzo, habilidad o destreza de acuerdo con sus posibilidades y limitaciones.	Practica juegos de iniciación deportiva teniendo en cuenta sus niveles de destreza en los juegos en que participa.
Practica actividades de iniciación deportiva, recreativa y juegos fortaleciendo el desarrollo de valores interculturales.	Participa en actividades de iniciación deportiva, recreativa y de juego, manifestando actitudes de respeto a las reglas, normas y protección del medio ambiente.	Practica juegos de iniciación adaptando las reglas y normas al espacio, al tiempo y a los recursos disponibles y a la protección del medio ambiente.
Identifica los beneficios que obtiene con la práctica de hábitos de higiene, seguridad alimentaria y nutricional.	Practica hábitos de higiene, seguridad alimentaria y nutricional.	Fomenta hábitos de higiene, seguridad alimentaria y nutricional.
Demuestra actitudes que permiten la integración social y la pertenencia de grupo.	Participa en actividades físico deportivas y recreativas en el medio natural, como una forma de mantener la salud, respetando las diferencias de los y las demás.	Demuestra iniciativa personal y el hábito del trabajo en equipo, aceptando las normas y reglas previamente establecidas.

Figura 4. Competències de grau de l'àrea d'educació física de l'educació primària guatemalenc. Font: Ministerio de Educación (2007).

A més a més, tal i com afirma el mateix Ministerio de Educación (2007) l'educació física s'avé a tres components diferents: el motriu, que desenvolupa la intel·ligència espacial en relació amb les habilitats, destreses de moviment i aptituds físiques en els i les estudiants per igual; la higiene i la salut, a través de les quals es vol ensenyar

hàbits higièncs que propiciïn una vida sana, físicament, mental i emocional; i el social, que desenvolupa la intel·ligència en els i les estudiants en relació amb les actituds i valors que permeten la integració social i els sentit de pertinença a un grup, sense cap mena de discriminació.

5.1.2 Anàlisi de contingut: el joc dins del currículum

Després d'haver fet una descripció del Currículum Nacional Base de primària de Guatemala i d'haver conegut amb deteniment l'àrea d'educació física, em dispo a veure quin paper té el joc a nivell curricular. Per fer-ho doncs, faig un anàlisi interpretativa del contingut curricular utilitzant tot un seguit d'indicadors¹² elaborats a partir dels referents teòrics consultats que defineixen i caracteritzen el joc i el joc popular - tradicional, alhora que estableixen les seves finalitats educatives.

Indicador	Fragment del currículum	Pàgina del currículum
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la introducció de l'activitat física a la vida dels alumnes.	Competència d'àrea 1: practica hàbits d'exercitació física en manera permanent, contribuint a millorar la qualitat de vida.	158
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: desenvolupen qualitats físiques, motrius i coordinatives.	Competència d'àrea 2: valora el joc com un mitjà per realitzar activitat física, per gaudir amb els i les altres i com un recurs per aprofitar el temps d'oci.	158
Característiques del joc: diversió i alegria.		
Presència de la paraula <i>joc</i> .	Competència d'àrea 3: practica jocs pre-esportius d'acord amb les seves potencialitats i interessos.	158
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: permeten l'aprenentatge de valors.	L'àrea d'educació física busca configurar en els i les estudiants una personalitat integrada, equilibrada i harmònica utilitzant [...] el foment de valors, actituds i hàbits favorables per a l'acceptació.	158
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: desenvolupen valors com el respecte o la responsabilitat.		
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: contenen	Component motor de l'àrea d'educació física: posa èmfasis en la solució de	158

¹² Veg. apartat número 3, pàgines 8, 9, 16, 17 i 18.

components motors.	problemes d'ordre motor a la seva vida diària.	
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: desenvolupen qualitats físiques, motrius i coordinatives.		
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la socialització.	Component social de l'àrea d'educació física: desenvolupa la intel·ligència en els i les estudiants en relació amb les actituds i valors que permeten la integració social.	158
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la socialització.	Competència de grau del primer curs: fomenta actituds que permeten la integració social i la pertinença de grup.	168
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: desenvolupen qualitats físiques, motrius i coordinatives.	Competència de grau del segon curs: demostra domini dels seus moviments de manera coordinada.	168
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la socialització.	Competència de grau del segon curs: practica actituds que permeten la integració social i la pertinença de grup.	168
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: desenvolupen qualitats físiques, motrius i coordinatives.	Competència de grau del tercer curs: demostra habilitats i destreses de coordinació motriu general.	168
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: contenen components motors.	Competència de grau del tercer curs: estableix la relació del seu esquema corporal amb la seva capacitat motriu en els diferents moviments que realitza.	168
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: desenvolupen qualitats físiques, motrius i coordinatives.		
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la socialització.	Competència de grau del tercer curs: promou actituds que permeten la integració social i la pertinença de grup.	168
Les característiques del joc popular – tradicional: permeten conèixer la cultura dels nostres avantpassats.	Competència de grau del quart curs: practica activitats d'iniciació esportiva, recreativa i jocs enfortint el desenvolupament de valors interculturals.	169
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: són part		

de la nostra cultura.		
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: permeten l'aprenentatge de valors.		
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: permeten l'intercanvi cultural.		
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: són generadors de cultura.		
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la socialització.	Competència de grau del quart curs: demostra actituds que permeten la integració social i la pertinença de grup.	169
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: contenen components motors.	Competència de grau del cinquè curs: realitza activitats motrius que exigeixen un cert nivell d'esforç, habilitat o destresa d'acord amb les seves possibilitats i limitacions.	169
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: desenvolupen qualitats físiques, motrius i coordinatives.		
Les característiques del joc són: regles	Competència de grau del cinquè curs: participa en activitats d'iniciació esportiva, recreativa i de joc, manifestant actituds de respecte a les regles, normes i protecció del medi ambient.	169
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: permeten l'aprenentatge de valors.		
Presència de la paraula <i>joc</i> .	Competència de grau del sisè curs: practica jocs d'iniciació esportiva tenint en compte el seu nivell de destresa en els jocs en què participa.	169
Les característiques del joc popular – tradicional: regles improvisades en funció dels protagonistes i les circumstàncies.	Practica jocs d'iniciació adaptant les regles i normes a l'espai, al temps, als recursos disponibles i a la protecció del medi ambient.	169

Figura 5. Importància del joc en el currículum de primària guatemalenc a través d'una anàlisi de contingut. Font: Creus (2013).

L'anàlisi realitzada, doncs, permet constatar que a nivell curricular el joc té força importància a l'educació primària de Guatemala. No només perquè el terme *joc* apareix en nombroses ocasions, sinó perquè, a més a més, hi ha diversos aspectes, com l'aprenentatge de valors, la dimensió social i cultural o el component motriu, que es podrien desenvolupar amb la utilització del joc i el joc popular – tradicional. Per altra banda, cal fer esment que el mot *popular – tradicional* no apareix en el currículum. De totes maneres, tal com s'observa en l'anàlisi, hi ha molts elements que es podrien treballar amb aquesta tipologia de jocs.

D'alguna manera veiem que la normativa curricular té en compte el joc en general, però no la tipologia popular i tradicional. Amb tot, hi ha aspectes de la llei curricular que, com hem vist en el marc teòric i també en els indicadors emprats, podrien ser treballats a través dels jocs populars i tradicionals. Com ja he apuntat, es tracte sobretot de l'aprenentatge de valors, la dimensió social i cultural i el component de caire motriu.

5.2 El Currículum Nacional Base de secundària de Guatemala

Segons la UNESCO (2010), l'educació secundària, també anomenada de nivell mitjà, a Guatemala està formada per dos cicles: un de bàsic o de preparació general, que dura tres anys i és obligatori; i un de diversificat o de preparació professional, que dura dos o tres anys en funció de la carrera escollida. Per a aquest treball, únicament em fixo en els tres primers cursos de l'educació de nivell mitjà, que comprenen les edats de 13 a 15 anys. Cabrera (2013) afirma que, aproximadament, tan sols el 40% dels nois i noies que comprenen aquestes edats estant inscrits al cicle bàsic.

Tal i com anota el Ministerio de Educación (2009), el currículum nacional base de nivell mitjà – cicle bàsic orienta l'educació cap al desenvolupament d'unes determinades competències. Ser competent, més que tenir un coneixement significa saber utilitzar-lo de manera adequada i flexible en noves situacions.

En el cicle bàsic de Guatemala es contemplen quatre tipus de competències: les de marc, que constitueixen les grans metes a assolir en la preparació dels alumnes; les d'eix, que assenyalen els aprenentatges dels continguts conceptuals, procedimentals i actitudinals; les d'àrea, que comprenen les capacitats, habilitats, destreses i actituds que els estudiants han d'aconseguir en les diverses àrees; i les de grau o etapa, que

comprenen les capacitats, habilitats i actituds que els estudiants han d'assolir en les diverses àrees en finalitzar el grau.

Pel que fa als continguts, en trobem de tres tipus: declaratius, que vindria a ser el mateix que els conceptuals i es refereixen al "saber què"; procedimentals, que es refereixen al "saber com" i al "saber fer"; i els actitudinals, que es refereixen al "saber ser" i es basen en valors i actituds.

Finalment, trobem un darrer component del currículum del cicle bàsic. Es tracta dels indicadors d'assoliment o metes. El Ministerio de Educación (2009: 29) els defineix de la següent manera: "comportamientos manifiestos, evidencias, rasgos o conjunto de rasgos observables [...] que permiten afirmar que aquello previsto se ha alcanzado".

5.2.1 L'àrea d'Educació Física

L'educació física a l'educació secundària guatemalenca és una assignatura obligatòria que es practica dues hores a la setmana. Segons el Ministerio de Educación (2009: 53) és una àrea que:

"orienta el proceso pedagógico de la conducta motriz en el logro de patrones que se relacionen con determinados intereses en la actividad física y que son esenciales para un desarrollo deseable que le permita a la o el estudiante, la construcción de los fundamentos para un estilo de vida saludable en la edad adulta".

En aquest punt cal afegir que en el mateix currículum es parla de la importància de desenvolupar la cultura física, i que això suposi l'adquisició d'uns hàbits d'activitat física perdurables en el temps, dins d'una escala d'actituds, valors i normes. A més a més, també es pretén que s'adquireixin els coneixements necessaris per portar les pràctiques corporals i esportives al camp de l'oci actiu.

El mateix Ministerio de Educación (2009) anota que aquesta és una àrea que s'organitza fonamentalment atenent a dos components: el condicionament físic/aptitud física i la coordinació de l'habilitat tècnico-esportiva. El primer fa referència al desenvolupament de les capacitats condicionals, que guia i valora els efectes positius de l'exercici físic sobre el desenvolupament de la salut i la qualitat de vida. El segon component comprèn el seguiment de la iniciació esportiva des de l'educació primària,

assumint l'esport com a mitjà d'educació física. Cal afegir que aquest component es subdivideix en dues parts: l'orientació lúdica i motriu i la tècnica – tàctica elemental.

Tal i com diu la Direcció General de Educación Física (2007), dins del component de condició física / aptitud física s'hi inclou:

- Primer curs: resistència I, força I, rapidesa I i flexibilitat I.
- Segon curs: resistència II, força II, rapidesa II i flexibilitat II.
- Tercer curs: resistència III, força III, rapidesa III i agilitat I.

En el component d'habilitat tècnico-esportiva trobem:

- Primer curs: atletisme IV, bàsquet IV, futbol IV, gimnàstica rítmica V, escacs I, handbol I, voleibol I i chaaj pilota maia I.
- Segon curs: atletisme V, bàsquet V, futbol V, gimnàstica rítmica VI, escacs II, handbol II, voleibol II i chaaj pilota maia II.
- Tercer curs: atletisme VI, bàsquet VI, futbol VI, gimnàstica rítmica VII, escacs III, handbol III, voleibol III i chaaj pilota maia III.

Pel que fa a les competències, l'àrea d'educació física del nivell mitjà – cicle bàsic guatemalenca contempla dues competències d'àrea i tres de grau per a cada curs. Les d'àrea són:

- Desenvolupa les capacitats físiques bàsiques i les habilitats tècnico-esportives que li permeten augmentar els nivells d'aptitud física.
- Assumeix la pràctica físico-esportiva com una interrelació social i intercultural, que li permet una vida activa, mitjançant l'adquisició d'hàbits de nutrició, higiene i activitat física.

En referència a les competències de grau, a continuació les presento a través d'un quadre.

Primer Grado	Segundo Grado	Tercer Grado
1. Fortalece el nivel de desarrollo de las capacidades físicas su fundamentación deportiva y toma conciencia sobre la seguridad de su práctica.	1. Consolida el nivel de desarrollo de las capacidades físico-deportivas.	1. Relaciona su rendimiento motor con la capacidad de esfuerzo físico-deportiva.
2. Practica hábitos de salud, nutrición y ejercicio físico que contribuyan a su calidad de vida	2. Practica hábitos y ejercicios físicos que le permitan una vida saludable.	2. Relaciona los hábitos y efectos positivos de la actividad físico-deportiva en su vida diaria.
3. Practica acciones físico-deportivas, que favorecen las relaciones interpersonales en la diversidad.	3. Practica acciones físico-deportivas que favorecen la integración y la solidaridad grupal.	3. Promueve el desarrollo de actividades físico-deportivas como medio de expresión y comunicación social y comunitaria.

Figura 6. Les competències de grau a desenvolupar a cada curs de l'educació de nivell mitjà – cicle bàsic. Font: Ministerio de Educación (2009:54).

5.2.2 Anàlisi de contingut: el joc dins del currículum

Després d'haver fet una descripció del Currículum Nacional Base de secundària de Guatemala i d'haver conegut amb deteniment l'àrea d'educació física, em dispo a veure quin paper hi té el joc a nivell curricular. Per fer-ho, doncs, estableixo una anàlisi interpretativa del contingut curricular utilitzant tot un seguit d'indicadors¹³ elaborats a partir dels referents teòrics consultats que defineixen i caracteritzen el joc i el joc popular - tradicional, alhora que estableixen les seves finalitats educatives.

Indicador	Fragment del currículum	Pàgina del currículum
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la introducció de l'activitat física a la vida dels alumnes.	L'àrea d'educació física [...] orienta el procés pedagògic de la conducta motriu en l'assoliment de patrons que es relacionen amb determinats interessos en l'activitat física i que són essencials per a un desenvolupament desitjable que permeti a el/la estudiant la construcció dels fonaments per un estil de vida saludable en l'edat adulta.	46
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la introducció de l'activitat física a la vida dels	L'àrea d'educació física propicia el desenvolupament d'estímul de vida que incorporen l'ús de variades formes	46

¹³ Veg. apartat número 3, pàgines 8, 9, 16, 17 i 18.

alumnes.	d'activitat física.	
Característiques del joc: diversió i alegria.	Component de coordinació d'habilitat tècnico-esportiva: hi ha un subapartat denominat orientació lúdica i motriu que pretén atorgar un caràcter lúdic, d'exploració de noves possibilitats i d'iniciació, on prevalen aspectes com la creativitat, el gaudi personal i la diversitat motriu.	46
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: contenen components motors.		
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la socialització	Competència d'àrea 2: assumeix la pràctica físico-esportiva com una interrelació social i intercultural, que li permet una vida activa, mitjançant l'adquisició d'hàbits de nutrició, higiene i activitat física.	46
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: són generadors de cultura.		
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la socialització.	Competència de grau del primer curs: practica accions físico-esportives que afavoreixen les relacions interpersonals en la diversitat.	47
Els jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física: permeten l'aprenentatge de valors.	Competència de grau del segon curs: practica accions físico-esportives que afavoreixen [...] la solidaritat grupal.	47
Finalitats educatives del joc popular – tradicional: fomenten la introducció de l'activitat física a la vida dels alumnes.	Competència de grau del tercer curs: relaciona els hàbits i efectes positius de l'activitat física i esportiva a la seva vida diària.	47
El joc popular – tradicional és una activitat coneguda i representativa d'una zona o època determinada, que es practica habitualment i que ha sofert un procés de transmissió entre diverses generacions o grups de persones.	En el component d'habilitat tècnico-esportiva, s'hi inclou una pràctica popular i tradicional com és el Chaaj pilota maia.	

Figura 7. Importància del joc en el currículum de secundària guatemalenc a través d'un anàlisi de contingut. Font: Creus (2013).

L'anàlisi realitzada ens permet constatar la baixa presència del joc en la definició de les competències de l'àrea d'educació física per a secundària. No únicament perquè l'ús del terme apareix poc, sinó perquè aquest no està contemplat en la definició competencial. Alhora es pot dir que el currículum defineix competències que es podrien vincular amb les pròpies que el joc i el joc popular - tradicional desenvolupen, donat que fan referència a l'aprenentatge de valors, a la dimensió social i cultural, a components motrius o a la idea d'incorporar l'activitat física a la vida quotidiana de l'alumnat. A més, cal destacar la presència d'una pràctica tradicional com és el Chaaj pilota maia¹⁴ dins del component d'habilitat tècnico-esportiva.

De totes maneres i com ja hem vist amb anterioritat, cal apuntar que a nivell curricular el joc té molta més importància a l'educació primària que a la secundària. Pel que fa a les pràctiques lúdiques populars i tradicionals en cap dels dos currículums se les menciona, tot i que com hem vist hi ha aspectes que podríem treballar amb aquesta tipologia de jocs. Sobretot em refereixo a l'aprenentatge de valors, a la dimensió social i cultural i als components motrius.

¹⁴ Veg. annex 4: documents fotogràfics. En l'actualitat encara es conserven alguns camps de pilota maia.

6. La realitat investigada: observació de les classes d'educació física

Un cop aprofundit en el marc teòric del joc i el joc popular – tradicional, després d'haver conegut el context de l'estudi i un cop acabada l'anàlisi del contingut curricular, és el moment d'observar les classes d'educació física de dos centres educatius de Guatemala. Com ja he anotat en apartats anteriors, de primària he observat les classes d'educació física de primer, segon i tercer de l'Escola Oficial Rural Mixta de l'aldea Palestina. Per altra banda, de secundària he observat el tercer curs de l'Institut Nacional d'Educació Bàsica de San Juan la Laguna. L'observació de les classes esmentades es fa seguint uns indicadors amb una fitxa d'observació¹⁵. El registre ha consistit en marcar si el contingut de l'indicador es donava a la realitat pràctica o no a partir de les activitats d'educació física que es realitzaven. Els indicadors s'agrupen pels següents blocs: els nens i nenes juguen; els nens i nenes practiquen jocs populars – tradicionals; jocs populars – tradicionals que practiquen; els nens i nenes practiquen jocs populars – tradicionals que presenten finalitats educatives.

6.1 Observació a l'Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina

A l'escola de primària de l'aldea Palestina vaig observar les sessions d'educació física que realitzaven els nens i nenes de primer, segon i tercer de primària. Les observacions esmentades es van realitzar entre el 17 de gener de 2013 i el 14 de febrer de 2013. En total, doncs, es van observar 41 activitats entre el 17, el 24 i el 31 de gener i el 7 i el 14 de febrer. Cal apuntar que de les 41 activitats observades, n'hi ha 28 de diferents, i la resta es repeteixen.

En referència a la metodologia vull dir que tot i que la que utilitzo per al meu treball és qualitativa, primerament he fet una anàlisi quantitativa¹⁶ per poder, així, posteriorment, interpretar les dades. D'aquesta manera cal apuntar que la gran majoria d'activitats observades compleixen gairebé sempre sis dels nou indicadors per poder considerar una activitat com a joc: els nens i nenes es diverteixen (92,68%); ofereixen respostes (97,56%); practiquen activitats lliurement acceptades (87,80%); practiquen activitats reglades (100%); practiquen activitats que es desenvolupen en uns límits espacials (97,56%); practiquen activitats que es desenvolupen en uns límits temporals (87,80%).

¹⁵ Veg. A1.1: La fitxa d'observació.

¹⁶ Veg. A2.1: Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina.

Per tant, i encara que en cap cas es compleixin els nou indicadors per tal que una pràctica pugui ser considerada com a joc, hi ha moltes activitats de les realitzades que comparteixen força característiques amb el joc. Amb això no vull dir que totes les activitats que compleixen aquests sis indicadors siguin jocs, ni molt menys, però sí que almenys hi tenen característiques semblants. A més a més, també cal destacar que els alumnes prenen decisions un 48,78% de les vegades i que dóna la sensació que estan absorbits per l'activitat en un 56,09%.

Les dades analitzades també posen de manifest la poca utilització dels jocs populars – tradicionals. De totes les activitats, solament nou les podríem considerar dins de la tipologia de jocs esmentada. A més, entre aquestes nou activitats n'hi ha que són semblants o es repeteixen:

- Els alumnes es divideixen en dos grups i es col·loquen en fila índia. El primer té una pilota i la passa per sota de les cames al company/a que té al darrera, i així fins que el mòbil arriba a l'últim. Quan aquest té la pilota corre fins al davant de tot de la fila i es repeteix la seqüència fins que un dels dos equips arriba a un punt determinat.
- Joc dels relleus
- Jocs dels relleus en el qual quan arribes a una línia t'has de passar un cercle pel cos i llavors tornar per tal que surti el company.
- Joc dels relleus amb components d'equilibri.
- Joc dels relleus per grups: el primer córrer i quan torna surt corrent juntament amb el segon, llavors el mateix però amb el tercer... i així fins que acaba corrent tot el grup conjuntament.
- Joc dels relleus passant per sota de les cames del company abans que aquest surti.
- Joc del mirall per realitzar la fase d'activació.
- Els alumnes es col·loquen per trios, dos s'agafen les mans i el que falta es col·loca entremig dels altres dos. Hi ha un alumne que no té grup. Quan el professor dóna el senyal, els alumnes que estant situats al mig han de córrer per canviar-se de grup, de manera que sempre queda un nen/a al mig sense grup.
- Els alumnes es divideixen en dos grups i es col·loquen en fila índia amb una certa separació entre ells. L'últim de la fila ha de córrer fins al capdavant fent esses entre els seus companys/es. Quan arriba al davant surt el que fins ara era l'últim, i així fins que un dels dos equips arriba a un punt determinat.

Com es pot observar, l'activitat dels relleus, tot i que amb diferents variants, és el joc popular – tradicional que més predomina. Dels nou jocs, vuit són de comunicació motriu exclusiva i estable, mentre que el penúltim és de comunicació motriu exclusiva i inestable. Un fet que crida l'atenció és que tots els jocs esmentats també els coneixem i practiquem a Catalunya. Un exemple clar que les pràctiques lúdiques traspassen fronteres.

Amb tot, cal fer menció que en general els jocs populars – tradicionals no són molt utilitzats a les classes d'educació física de l'escola de primària de l'aldea Palestina. Encara que hi hagi indicadors observats que puguin apuntar el contrari: els nens i nenes practiquen activitats conegudes de la zona (70,73%); realitzen activitats que practiquen habitualment a la zona (60,97%); practiquen jocs que es poden desenvolupar a qualsevol lloc (75,60%); practiquen jocs en què qualsevol persona pot jugar-hi (97,56%). Tot i que amb aquestes dades pugui semblar que sí que s'utilitzen, cal fixar-se que estem parlant d'activitats com córrer d'esquena, a peu coix, jugar a futbol, a bàsquet... i no purament de jocs populars i tradicionals.

En allò que fa referència als valors que es desenvolupen amb les diverses activitats, en destaquen els següents: seguir normes (53,65%); treball en equip (53,65%); esforç (26,82%); i disciplina (17,07%). Per altra banda, a través de la observació sembla que els nens i nenes no sàpiguen ni guanyar ni perdre, la qual cosa no és així ja que moltes de les activitats no són competitives i, per aquest motiu, els tants per cents d'aquests dos indicadors surten força baixos. I el mateix passa amb el fet de si l'alumnat té cura o no del material.

Per altra banda els nens i nenes desenvolupen qualitats físiques, motrius i coordinatives un 80,48% de les vegades, tot i que solament estableixen algun tipus de comunicació un 41,46% de cops. Segurament que aquest últim fet s'explica perquè l'estil d'ensenyament emprat pel professor és el de comandament directe, la qual cosa implica que moltes vegades l'alumnat no necessiti establir comunicació amb la resta de companys i companyes.

Segurament, i per tal d'entendre més com és l'educació física a l'escola de l'aldea Palestina cal apuntar que en Jonás¹⁷ realitzava moltes activitats que estaven completament dirigides per ell. A més a més, en els últims vint minuts d'absolutament

¹⁷ Professor d'educació física de l'*Escuela Oficial Rural Mixta de la aldea Palestina*.

totes les classes, els nens jugaven a futbol i, si sobrava una mica de temps, llavors les nenes podien jugar a bàsquet.

Ja per acabar simplement anotar que tot i que la gran majoria d'activitats complien sis dels nou indicadors per considerar una pràctica com a joc, no totes aquestes activitats eren jocs. A més a més, i com ja he anat dient, els jocs populars i tradicionals s'utilitzen molt poc, i una clara mostra d'això és que els nens i nenes tan sols coneixen la seva cultura, a través de les diverses activitats, un 4,87% de les vegades. Així, tant l'observació com l'anàlisi curricular posen de manifest la poca presència de les pràctiques populars i tradicionals a l'àrea d'educació física.

6.1.1 L'opinió dels docents

Per acabar d'aprofundir en l'estudi vaig realitzar una entrevista¹⁸ tant al professor d'educació física com al director de l'escola, per poder conèixer la seva opinió sobre la temàtica tractada i contrastar-la amb l'observació realitzada. D'aquesta manera en Jonás (2013)¹⁹ opina que és molt important utilitzar els jocs a les classes d'educació física, ja que els alumnes es diverteixen i poden recrear-se. La seva opinió és que cada vegada es van introduint més en aquesta àrea i és bo perquè a través dels jocs pots marcar-te objectius molt diversos. Per exemple pots està fent un joc amb l'objectiu d'aprendre aspectes relacionats amb l'atletisme. Aquest fet sorprèn tenint en compte que, com he anotat amb anterioritat, a les classes d'educació física de l'escola de Palestina els jocs no són una activitat molt utilitzada, tot i que hi hagi moltes pràctiques que compleixin característiques semblants a les del joc.

En parlar dels jocs populars – tradicionals, la mateixa font diu que els utilitza força, però que moltes vegades s'han d'adaptar una mica per tal de poder treballar allò que pretén ensenyar a l'alumnat. Sobretot els utilitza com a recurs i no com a contingut. Per exemple, per escalfar. La veritat és que com ja hem vist sí que en moltes ocasions els adapta, com és el cas del joc dels relleus. Però, per altra banda, també és cert que, si més no durant les meves observacions, va quedar demostrat que no els utilitzava gaire.

¹⁸ Veg. A1.2: L'entrevista.

¹⁹ Jonás, Eduardo. Entrevista dels jocs i els jocs populars – tradicionals a les classes d'educació física de l'*Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina*. Aldea Palestina, San Juan la Laguna, 7 de febrer de 2013.

Baldomero (2013)²⁰ creu que els jocs són molt importants perquè a través d'ells aprens moltes coses. Ell creu en una dita que diu *si me involucras, aprendo*, i a través del joc està clar que els alumnes s'involucren més que si els professor simplement els diu les coses. Pel que fa als jocs populars – tradicionals opina que són molt importants, ja que són aquells que s'han practicat des de sempre i que els van aprendre a través dels seus avantpassats. A més, són una eina molt bona en educació per tal que els alumnes coneguin més a fons la seva cultura.

D'alguna manera, doncs, l'opinió dels docents es contradiu una mica amb la realitat. És a dir, creuen que tant els jocs en general com els populars – tradicionals en concret són molt importants, però per altra banda no els utilitzen gaire. De fet, segurament la llei curricular també hi té quelcom a veure, ja que com hem vist sí que té en compte els jocs com una eina educativa més, però en cap moment no s'hi mencionen els jocs populars – tradicionals.

6.2 Observació a l'Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna

A l'INEB de San Juan vaig observar les sessions d'educació física que realitzaven els alumnes de tercer de secundària. Aproximadament uns 20 o 25 nois i noies. Les observacions es van fer entre el 24 de gener de 2013 i el 12 de febrer de 2013. Concretament vaig observar tres sessions, que es corresponen amb el 24 de gener, el 7 i el 12 de febrer. La veritat és que la idea principal era poder realitzar més observacions, però per diferents motius aliens a la meva persona, només va ser possible realitzar-ne tres.

Tot i que la metodologia del meu estudi és qualitativa, he trobat adient primerament fer una anàlisi quantitativa de les dades observades²¹. D'aquesta manera, doncs, cal destacar que gairebé sempre es pot considerar que els nens i nenes practiquen activitats semblants a jocs, ja que dels 9 indicadors per saber si els alumnes juguen, pràcticament sempre se'n compleixen 5: els nens i nenes ofereixen respostes; practiquen activitats lliurement acceptades; practiquen activitats reglades; practiquen activitats que es desenvolupen en un límits espacials; i practiquen activitats que es

²⁰ Baldomero, Diego. Entrevista dels jocs i els jocs populars – tradicionals a les classes d'educació física de l'*Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina*. Aldea Palestina, San Juan la Laguna, 7 de febrer de 2013.

²¹ Veg. A2.2: Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna.

desenvolupen en uns límits temporals. Per altra banda, dos indicadors com són si els nens es diverteixen i si estant absorbits per l'activitat es compleixen pràcticament la meitat de les vegades (44,4%). Així, podem dir que els alumnes solen practicar activitats que compleixen força característiques per ser considerades com un joc, tot i que en cap cas es compleixen totes.

De fet, de totes les activitats realitzades solament dues les podríem considerar com a jocs populars – tradicionals: el joc dels relleus i una mena de joc de seguir rei. Ambdós realitzats a la sessió del dia 7 de febrer de 2013. Tant el joc dels relleus com el de seguir rei també els coneixem a Catalunya, una mostra clara que hi ha molts jocs que traspassen fronteres. Aquests dos jocs són de comunicació motriu exclusiva i estable.

Pel que fa a les finalitats educatives que persegueixen les activitats realitzades, cal destacar-ne l'esforç (55,5%), la disciplina (44,4%) i el fet de seguir unes determinades regles (33,3%). Pel que fa al fet d'acceptar la victòria i la derrota en les diverses activitats els tants per cents surten molt baixos perquè la gran majoria d'activitats no són de caire competitiu. Les qualitats físiques, motrius i coordinatives es desenvolupen el 100% de les vegades.

Per tal que ens fem una mica la idea de com eren les sessions d'educació física portades a terme a l'institut, cal apuntar que en Juan²² utilitzava gairebé sempre el comandament directe. Per tant, és lògic que analitzant les dades surti un tant per cent molt elevat pel que fa a l'indicador que els alumnes ofereixen respostes, mentre que l'indicador que es refereix a la presa de decisions de l'alumnat no es dona tant.

Pel que fa a l'avaluació, ve molt determinada pels resultats. I no em refereixo a tots els tipus de resultats, sinó que únicament es basa en l'assoliment d'uns determinats resultats físics. Des del meu punt de vista, això és totalment injust, ja que l'educació física és una de les millors àrees per inculcar valors com ara el respecte, l'esforç, la millora personal, la companyonia... I com he anotat, els valors que més predominaven a les classes observades eren diferents als esmentats amb l'excepció de l'esforç. Es donava molta més importància al fet de tenir disciplina i a seguir unes regles determinades.

²² Professor d'educació física de l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*.

D'alguna manera, la realitat observada va d'acord amb l'anàlisi elaborada sobre el currículum. És a dir, tant el joc en general com els populars – tradicionals en concret tenen molt poca importància en l'àrea d'educació física. Tot i que la gran majoria d'activitats observades tenen força característiques semblants a les que ha de tenir un joc, la gran majoria no ho són. De fet les activitats observades són: estiraments, gimnàstica sueca i mobilitat articular; els alumnes donen voltes a la *cancha*²³ i el professor anota el temps quan es paren; pujar i baixar esglaons durant el màxim de temps possible; joc de seguir rei per escalfar; fase d'activació dirigida pel professor; circuit de força + velocitat; joc dels relleus; escalfament dirigit pel professor; córrer a l'aire lliure per comprovar la condició física. Com veiem, doncs, una educació física molt orientada cap a l'assoliment d'uns determinats resultats físics.

6.2.1 L'opinió dels docents

Tal i com vaig fer amb els docents de l'escola de primària de Palestina, també vaig realitzar una entrevista²⁴ amb el professor d'educació física i amb el director de l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*. Vasquez (2013)²⁵ creu que els jocs són una eina bàsica de l'assignatura d'educació física, sobretot perquè permeten que l'alumnat pugui explorar. A més a més, permeten l'aprenentatge de valors. De tota manera, opina que són més importants a preprimària i primària, ja que a secundària, segons ell, s'ha de posar més èmfasi en aspectes tècnics i tàctics. D'alguna manera opina que aquesta exploració d'habilitats a través del joc realitzada a primària, permetrà als alumnes ser més competents tècnicament i tàcticament a la secundària. En aquest sentit la font entrevistada segueix en la mateixa línia que la llei curricular. És a dir, el joc és més important durant l'educació primària que no pas en la secundària, on prevalen pràctiques més orientades cap a l'aprenentatge de la tècnica i de la tàctica de diversos esports.

Pel que fa als jocs populars – tradicionals creu que són molt importants, però que s'estan perdent degut a l'aparició de les noves tecnologies. Ell mateix opina que això és una pena, ja que aporten valors com la cooperació, el fet de relacionar-te amb companys i companyes, el respecte... Amb tot, però, ell mateix reconeix que els utilitza

²³ Pista.

²⁴ Veg. A1.2: L'entrevista

²⁵ Vasquez, Juan. Entrevista dels jocs i els jocs populars – tradicionals a les classes d'educació física de l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*. San Juan la Laguna, 7 de febrer de 2013.

molt poc. De fet, quan els utilitza solament ho fa a la part d'activació o a la fase de tornada a la calma. És a dir, els utilitza com a recurs. Aquest fet és significatiu perquè va d'acord amb la observació realitzada de les seves classes d'educació física, on la presència dels jocs populars i tradicionals és molt poc important.

Cholotío (2013)²⁶ pensa que els jocs són molt importants i sempre que pot els utilitza com un recurs més a les seves classes. De la mateixa manera també creu que els jocs populars – tradicionals són de vital importància. De fet, durant el curs 2012 va realitzar algun taller d'aquesta tipologia de jocs. A més a més, opina que abans aquests jocs de tota la vida eren els que ells utilitzaven per tal de fer esport. Malauradament, actualment molts estudiants es distreuen més amb l'ús de les noves tecnologies, per la qual cosa també creu que s'han de fomentar aquests jocs.

En ambdós casos, veiem que els docents opinen que els jocs populars – tradicionals s'estan perdent degut a l'aparició de les noves tecnologies. Aquest fet no és exclusiu de Guatemala, ja que a Catalunya ja fa anys que els nens i nenes en comptes de jugar al carrer prefereixen quedar-se tancats a casa amb la consola o el televisor. Des del meu punt de vista és molt interessant que el director de l'Institut realitzés un taller per tal que els alumnes poguessin conèixer diversos jocs populars i tradicionals.

²⁶ Cholotío, Benedicto. Entrevista dels jocs i els jocs populars – tradicionals a les classes d'educació física de l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*. San Juan la Laguna, 14 de febrer de 2013.

7. Conclusions

Un cop finalitzat el treball és el moment d'elaborar unes conclusions per tal d'analitzar i reflexionar sobre els resultats obtinguts de l'estudi, per respondre'm les preguntes plantejades, per veure si s'han assolit els objectius marcats, per adonar-se de les mancances del treball i també per veure què més es podria realitzar en un futur.

Conclusions relatives als resultats

Després d'haver analitzat el currículum d'educació física de primària i secundària de Guatemala, un cop realitzada l'observació de diverses classes d'aquesta àrea i després d'haver conegut l'opinió dels docents en relació a la temàtica tractada, cal triangular la informació. La primera conclusió, però, és que els jocs populars i tradicionals a Guatemala no tenen massa importància a les classes d'educació física.

D'altra banda també cal destacar que el joc en general es té més en compte a l'educació primària que no pas a la secundària. Tal com hem vist, el currículum de primària té en compte el joc tant en les seves competències com en diferents aspectes que podrien ser assolits a través del joc. Amb tot, això xoca una mica amb l'observació realitzada, ja que tot i que és cert que s'utilitza el joc, segurament que no es fa de manera suficient. Si la llei curricular el presenta com un element competencial important i a més a més, com hem vist, els docents creuen que és un recurs fonamental per a l'aprenentatge dels nens i nenes, per què no s'utilitza més? Per què no es dóna més importància al joc?

En allò que fa referència als jocs populars i tradicionals està clar que no se'ls té gens en compte. Començant pel currículum, que en cap moment no els menciona, i acabant per la realitat de les classes d'educació física, on la seva utilització és força pobre. De tota manera, tal com he fet notar, els docents el veuen com un element molt important i, a més a més, en coneixen bastants²⁷. Potser, doncs, a més a més de realitzar altres tipologies de jocs també podrien anar incloent de mica en mica els jocs populars i tradicionals.

²⁷ Veg. annex 4: documents fotogràfics. En Jonás, després de realitzar-li l'entrevista em va ensenyar alguns jocs populars i tradicionals com el joc de la ronda i el del gat i la rata.

Pel que fa a l'educació secundària, el joc encara té menys importància i presència que en l'educació primària. De fet, l'educació física d'aquest nivell educatiu va més orientada a l'assoliment d'uns determinats aprenentatges tècnics i tàctics esportius. Com he esmentat en apartats anteriors, el currículum de secundària no té gens en compte el joc a nivell competencial. Per altra banda, però, i després d'haver-lo analitzat, s'ha posat de manifest que hi ha molts aspectes que podrien ser treballats a través del joc. Quant a la realitat viscuda a les classes, a través de la observació s'ha fet evident el que ja diu la llei curricular. És a dir, la poca presència del joc a les sessions d'educació física, la qual es basa més en assolir uns determinats resultats físics.

Per altra banda, aquesta realitat es contradiu una mica amb l'opinió dels docents, ja que creuen que el joc és una eina vital a nivell educatiu. Si pensen que les pràctiques lúdiques són d'una rellevància cabdal per als aprenentatges de l'alumnat, penso que haurien d'incloure-les més a les seves classes, sempre en la mesura que fos possible d'acord amb la llei curricular.

Quant al joc popular i tradicional encara es té menys en compte i quan s'utilitza és simplement per realitzar la fase d'activació o de tornada a la calma. De tota manera penso que és lògic, ja que el mateix currículum no en fa menció en cap moment, tot i que com hem vist el Chaaj pilota maia²⁸ és un dels esports que s'ensenya durant l'educació secundària. Amb tot, els docents tenen la mateixa opinió que amb el joc en general: creuen que els jocs populars i tradicionals han estat una forma d'activitat física des de sempre²⁹ i que són elements molt importants a nivell educatiu. Per tant, en la mesura que els fos possible els haurien d'anar incloent a les seves classes, encara que fos amb alguna variant, per tal d'assolir els diferents objectius.

Potser l'opinió dels docents, tant els de primària com els de secundària, ha estat una cosa que m'ha sobtat força. Analitzant tant els currículums com les classes d'educació física veies que el joc i el joc popular i tradicional no hi eren primordials i es podria dir que hi tenien poca importància; però llavors entrevistaves els/les mestres i professors i opinaven que tant el joc en general com el popular tradicional en concret eren pràctiques educatives d'allò més importants. Fins i tot hi havia qui deia que els

²⁸ Veg. annex 4: documents fotogràfics. En l'actualitat encara es conserven alguns camps de pilota maia.

²⁹ Veg. annex 3: jocs populars i tradicionals de Guatemala. Tot i que en l'educació formal els jocs populars i tradicionals no tenen massa importància, la població guatemalenca en coneix i en practica forces.

utilitzava molt, la qual cosa potser és certa, però durant la meva estada al país i en les diverses observacions realitzades, la realitat no ha estat aquesta. Segurament que si creuen que els jocs són tan importants, potser haurien d'anar-los incloent en la mesura que fos possible.

Conclusions relatives a les preguntes de la recerca

Abans de començar el treball em vaig marcar tota una sèrie de qüestions. Un cop acabat l'estudi em dispo a respondre-les. En relació a la pregunta de si en el municipi de San Juan la Laguna, en concret en una escola d'educació primària de l'aldea Palestina s'utilitzen els jocs populars – tradicionals a les classes d'educació física, la resposta és que sí però que molt poc. De fet es podria dir que la seva presència és molt puntual i escassa.

En relació a la pregunta de si en un Institut d'educació secundària de la població de San Juan la Laguna s'utilitzen els jocs populars – tradicionals a les classes d'educació física, la resposta és pràcticament igual que en la qüestió anterior. És a dir, que s'utilitzen però molt poc. A més quan s'utilitzen és per realitzar la fase d'activació o de tornada a la calma. Aquesta tipologia de jocs encara tenen menys presència a secundària que a primària.

Tot i que aquestes eren les preguntes inicials, també me'n vaig fer d'altres. En relació a la pregunta de si és possible utilitzar els jocs populars – tradicionals com a element educatiu a les sessions d'educació física, he pogut adonar-me que sí. Al llarg de l'estudi ha quedat demostrat que són un element educatiu que hauríem de tenir molt en compte a l'hora d'incloure'l a les sessions d'educació física. Són un component cultural, social, comporten valors positius i permeten l'adquisició d'un gran nombre de components motrius.

En relació a la pregunta de si hi ha diferents maneres d'utilitzar els jocs populars – tradicionals a les classes d'educació física, he vist que n'hi ha dues: utilitzar-los com a recurs o com a contingut. Pel que fa a si els jocs populars – tradicionals, tenen cabuda a les sessions d'educació física d'acord amb el currículum guatemalenc, he pogut adonar-me que encara que la normativa curricular no els mencioni de forma explícita, s'ha posat de manifest que hi ha molts aspectes que els podríem assolir a través de les pràctiques lúdiques populars i tradicionals.

Per últim em vaig preguntar si els i les mestres i el professorat dels centres educatius de San Juan la Laguna donen importància als jocs populars – tradicionals. Els docents que vaig tenir la oportunitat d'entrevistar em van respondre que creuen que aquests jocs són molt importants. De totes maneres, després d'haver fet totes les observacions està clar que no els donen tota la importància que ells mateixos anoten que tenen.

Conclusions relatives als objectius de la recerca

Quant a l'assoliment dels objectius plantejats per a aquest estudi, penso que els he assolit plenament. Es tractava dels següents: conèixer la situació dels jocs populars – tradicionals a les sessions d'educació física de dos centres educatius de San Juan la Laguna; i comparar el paper que tenen els jocs populars – tradicionals en un centre de primària i en un de secundària de San Juan la Laguna.

Pel que fa al primer, he pogut conèixer la situació que viuen les pràctiques lúdiques populars i tradicionals a l'*Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina* i a l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*. En tots dos casos s'ha posat de manifest que aquesta tipologia de jocs no tenen massa importància i, conseqüentment, no són massa utilitzats pels docents, tot i que aquests creuen que es tracta d'elements educatius molt importants.

Quant al segon objectiu, també he tingut la oportunitat de poder contrastar dues realitats educatives: la viscuda a l'escola de primària i la viscuda a l'Institut. Està clar que a nivell curricular es dóna més importància el joc a l'educació primària que no pas a la secundària. Aquest fet suposa que també a les classes d'educació física trobem més protagonisme del joc a nivell primari, tot i que en ambdós casos penso que la importància real és escassa. Pel que fa als jocs populars i tradicionals, l'estudi realitzat demostra que encara que els docents pensin que són pràctiques importantíssimes, la realitat és que no els donen gaire importància a les seves classes, ni a l'educació primària ni a la secundària.

Conclusions relatives als punts dèbils de la recerca

M'agradaria apuntar que aquest estudi solament s'ha fet a dos centres educatius guatemalencs i que, per tant, seria inadequat generalitzar els resultats obtinguts a tot el país. Simplement es tracta d'un estudi realitzat a dos centres, per la qual cosa no puc dir que aquesta poca utilització dels jocs populars i tradicionals sigui el que s'esdevé a tots els centres de Guatemala. A més a més, la meva estada al país

l'latinoamericà tant sols va durar set setmanes, per la qual cosa només vaig observar les classes d'educació física durant aquest temps. Amb això vull dir que no sé si durant la resta de l'any o quan es treballen altres elements de la programació els jocs populars i tradicionals tenen més importància.

Segurament que una altra de les mancances més clares que té aquest treball és que es van observar moltes més classes d'educació física a l'*Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina*, que no pas a l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*. De fet, al centre educatiu de primària es van fer 41 fitxes d'observació, per només 9 al centre de secundària. Aquest fet fa que la comparativa entre tots dos nivells no pugui esdevenir equitativa. De tota manera, m'agradaria afegir que aquesta mancança és aliena a la meva persona, ja que per motius diversos hi va haver dies que els alumnes de l'institut no van realitzar educació física i, consegüentment, no vaig poder observar totes les sessions prèviament planejades.

Conclusions relatives al futur

De cara a un futur crec que aquest estudi podria seguir per diverses vies. La primera podria ser no limitar el treball de camp només a set setmanes, sinó allargar-lo fins almenys un curs acadèmic. O bé no limitar l'estudi a dos centres, sinó ampliar el nombre de centres educatius analitzats. Potser també seria interessant mirar d'incloure al màxim els jocs populars i tradicionals a les sessions d'educació física, per poder comprovar posteriorment si s'han assolit els objectius plantejats tant per la llei curricular com pels mateixos centres. De totes maneres, penso que el més enriquidor per a l'estudi seria recuperar diversos jocs populars – tradicionals de Guatemala³⁰, a través d'entrevistes amb gent de totes les edats i gèneres. La veritat és que si tingués l'oportunitat, m'agradaria molt realitzar aquesta tasca de camp.

Conclusions relatives a la formació personal

Ja per acabar, doncs, dir que des del meu parer he seguit un procés molt bo que m'ha permès conèixer amb una certa profunditat la temàtica estudiada. I tot i que és clar que el treball de camp a Guatemala ha estat fonamental, penso que la part més teòrica també m'ha servit molt per seguir-me formant com a futur professor d'educació física. En general crec que he pogut assolir els objectius plantejats, tot adonant-me, malauradament, que les pràctiques populars i tradicionals a l'àrea d'educació física de Guatemala no tenen massa importància.

³⁰ Veg. annex 3: jocs populars i tradicionals de Guatemala.

A més, des del meu punt de vista, el fet d'elaborar aquest treball final de grau m'ha permès aprendre a realitzar recerques científiques. Durant el grau hem anat desenvolupant diferents tipus de treballs, però cap com aquest. Segurament, doncs, la realització d'aquest estudi ha estat una forma de començar-me a introduir al món de la investigació científica.

8. Bibliografia

Agudo, Dorotea; Mínguez, Raquel; Rojas, Carmen; Ruiz, Mariano; Salvador, Rosa; Tomás, Julio (2002). *Juegos de todas las culturas. Juegos, danzas, música...desde una perspectiva intercultural*. Barcelona: INDE Publicaciones.

Bantulà, Jaume; Mora, Josep Maria (2005). *Juegos multiculturales. 225 juegos tradicionales para un mundo global*. Barcelona: Editorial Paidotribo.

Busqué, Montserrat; Pujol, Maria Antònia (1996). *Ximic. Jocs tradicionals*. Berga: Amalgama edicions.

Dirección General de Educación Física (2007). *Guía programática de educación física. Nivel medio ciclo básico*. Guatemala: Ministerio de Educación.

García, Eulogio. "Juegos populares y tradicionales de España y su valor didáctico en el aula de Educación Física". *Efdeportes*, 2009, núm. 132, p.1.

Granda, Juan; Domínguez, Rafael; El Quariachi, Said (1999). *El juego popular y tradicional como mediador intercultural*. Barcelona: Cims.

Heinemann, Klauss (2003). *Introducción a la metodología de la investigación empírica en las ciencias del deporte*. Barcelona: Paidotribo.

Huizinga, Johan (1972). *Homo ludens*. Madrid: Alianza editorial.

Lavega, Pere (2000). *Juegos y deportes populares tradicionales*. Barcelona: INDE Publicaciones.

Lavega, Pere; Olaso, Salvador (2007). *1000 juegos y deportes populares y tradicionales. La tradición jugada*. Barcelona: Editorial Paidotribo.

Losada, José Luis; López, Rafael (2003). *Métodos de investigación en Ciencias Humanas y Sociales*. Madrid: Thomson.

Ministerio de Educación (2007). *Currículum Nacional Base. Sexto grado. Nivel primario*. Guatemala: Ministerio de Educación.

Ministerio de Educación (2008). *Currículum Nacional Base. Primer grado. Nivel primario*. Guatemala: Ministerio de Educación.

Ministerio de Educación, Dirección General del Currículum (2009). *Currículum nacional base nivel medio – ciclo básico. Área de educación física primer grado básico*. Guatemala: Ministerio de Educación.

Navarro, Vicente (2002). *El afán de jugar. Teoría y práctica de los juegos motores*. Barcelona: INDE Publicaciones.

Ortí, Joan. “Los juegos tradicionales. Aplicación en el área de educación física en el sistema educativo actual”. *Tàndem*, 2003, núm. 10, pp. 31 – 40.

Sarmiento, Luz Mireya. “La enseñanza de los juegos tradicionales ¿Una posibilidad entre la realidad y la fantasía?”. *Revista Educación física y deporte*, 2008, núm. 1, pp. 115 – 122.

Teodoro, Yolanda. “La importancia de los juegos y los deportes populares en las clases de educación física”. *Autodidacta*, 2011, núm. 5, pp. 83 – 87.

Trigo, Eugenia. “El juego tradicional en el currículum de educación física”. *Aula de innovación educativa*, 1995, núm. 44, pp. 1 – 5.

United Nations Educational Scientific And Cultural Organization (2010). *Datos Mundiales de Educación*. Guatemala: UNESCO.

Valdivia, Pedro. “Juegos populares y tradicionales aplicados a la enseñanza de la educación física”. *The International Journal of Medicine and Science in Physical Education and Sport*, 2008, núm. 16, pp. 1 – 6.

Valero, Alfonso; Gómez, Manuel. “La importancia de los juegos y deportes tradicionales en las clases de educación física de la sociedad posmoderna”. *Investigación Educativa*, 2008, núm. 21, pp. 131 – 141.

ANNEXOS

Treball Final de Grau de Ciències de l'Activitat Física i de
l'Esport

Martí Creus Brunat

Curs 2012 – 2013

Tutora: Isabel Carrillo

Vic, 10 de maig de 2013

Índex

Apartat	Pàgina
Annex 1: Instruments de recollida d'informació	3
A1.1 La fitxa d'observació	3
A1.2 L'entrevista	4
Annex 2: Observació de les classes d'educació física	6
A2.1 Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina	6
A2.2 Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna	11
Annex 3: Jocs populars i tradicionals de Guatemala	13
Annex 4: Documents fotogràfics	17
A4.1 Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina	17
A4.2 Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna	21
A4.3 Altres	22

Annex 1: Instruments de recollida d'informació

A1.1 La fitxa d'observació

FITXA D'OBSERVACIÓ	
Data:	
Nom de l'escola:	
Curs:	
Els nens i nenes juguen:	<ul style="list-style-type: none"> - Es diverteixen - Prenen decisions - Ofereixen respostes - Estant absorbits per l'activitat - Són una mica fora de la vida real - Practiquen activitats lliurement acceptades - Practiquen activitats reglades - Practiquen activitats que es desenvolupen en uns límits espacials. - Practiquen activitats que es desenvolupen en uns límits temporals.
Els nens i nenes practiquen jocs populars – tradicionals:	<ul style="list-style-type: none"> - Practiquen activitats conegudes de la seva zona. - Realitzen activitats que practiquen habitualment a la seva zona. - Practiquen activitats que es coneixen des de fa un cert temps. - Practiquen activitats on les regles s'improvisen en funció dels protagonistes. - Practiquen activitats on les regles s'improvisen en funció de les circumstàncies. - Practiquen jocs que es poden desenvolupar a qualsevol lloc. - Practiquen jocs que qualsevol persona pot jugar-hi. - Practiquen activitats on qualsevol objecte podria ser eina de joc.
Jocs populars – tradicionals que practiquen:	<ul style="list-style-type: none"> - Jocs de comunicació motriu exclusiva i estable. - Jocs de comunicació motriu exclusiva i inestable. - Jocs ambivalents.
Els nens i nenes practiquen jocs	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolupament de diversos valors:

<p>populars – tradicionals que presenten finalitats educatives:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Els nens i nenes saben guanyar. - Els nens i nenes saben perdre. - Els nens i nenes tenen cura del material. - Els nens i nenes es comuniquen. - Els nens i nenes desenvolupen qualitats físiques - Els nens i nenes desenvolupen qualitats motrius - Els nens i nenes desenvolupen qualitats coordinatives - Els nens i nenes coneixen la seva cultura.
<p>Altres observacions:</p>	

Figura 1. Fitxa d'observació de les classes d'educació física. Font: Creus (2013).

A1.2 L'entrevista

Nom del professor entrevistat:

Centre del professor entrevistat:

Data de l'entrevista:

- 1- ¿Cuántos años hace que se dedica a la docencia?
- 2- ¿Y a dar clases de educación física?
- 3- ¿Qué opina acerca de la utilización de los juegos en las clases de educación física?
- 4- ¿Y sobre la utilización de los juegos populares y tradicionales?
- 5- ¿Cree que los juegos populares y tradicionales pueden ser una buena metodología educativa?
- 6- ¿Los utiliza en sus clases? ¿Por qué?

- 7- ¿Los utiliza como recurso o como contenido?
- 8- ¿En qué momento de la sesión (inicial, principal, final) los utiliza?
- 9- ¿Cuáles son los principales juegos populares y tradicionales que practican los niños y niñas en sus clases?
- 10- ¿Qué otro tipo de recursos o herramientas utiliza en sus clases?

Annex 2: Observació de les classes d'educació física

A2.1 Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina

FITXA D'OBSERVACIÓ	
Data: 17-1-13 (9 fitxes), 24-1-13 (12 fitxes), 31-1-13 (8 fitxes), 7-2-13 (9 fitxes) i 14-2-13 (3 fitxes). Total: 41 enquestes.	
Nom de l'escola: PALESTINA	
Curs: Primer, segon i tercer de Primària.	
Els nens i nenes juguen:	<ul style="list-style-type: none"> - Es diverteixen 92,68% - Prenen decisions 48,78% <i>Es passen un cercle pel cos com volen.</i> <i>Es passen la pilota com volen.</i> <i>Avancen botant la pilota com volen.</i> - Ofereixen respostes 97,56% - Estant absorbits per l'activitat 56,09% - Són una mica fora de la vida real 0% - Practiquen activitats lliurement acceptades 87,80% - Practiquen activitats reglades 100% <i>El professor va donant indicacions.</i> <i>Repeteixen accions sempre de la mateixa manera (passar la pilota sempre a la mateixa persona).</i> - Practiquen activitats que es desenvolupen en uns límits espacials 97,56% - Practiquen activitats que es desenvolupen en uns límits temporals 87,80% <i>Per ex: Passen les pels pneumàtics dos cops cada un.</i>
Els nens i nenes practiquen jocs populars – tradicionals:	<ul style="list-style-type: none"> - Practiquen activitats conegudes de la zona 70,73% <i>(peu coix, relleus, girs, córrer, córrer d'esquena).</i> - Realitzen activitats que practiquen habitualment a la zona 60,97% <i>A moltes classes fan aquesta activitat.</i> - Practiquen activitats que es coneixen des de fa un cert temps 51,21% <i>En "Jonás" comenta que ja havia jugat a algun dels jocs quan era petit.</i>

	<p><i>També s'assemblen als nostres jocs.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Practiquen activitats on les regles s'improvisen en funció dels protagonistes 17,07% - Practiquen activitats on les regles s'improvisen en funció de les circumstàncies 17,07% - Practiquen jocs que es poden desenvolupar a qualsevol lloc 75,60% - Practiquen jocs en què qualsevol persona pot jugar-hi 97,56% <p><i>Les indicacions s'adapten als nens.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Practiquen activitats on qualsevol objecte podria ser eina de joc 29,26% <p><i>A vegades no hi ha cap objecte i, a vegades sí.</i></p> <p><i>Els pneumàtics i les pilotes podrien ser alguns d'aquests objectes.</i></p>
<p>Jocs populars – tradicionals que practiquen:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Jocs de comunicació motriu exclusiva i estable... 19,51% - Jocs de comunicació motriu exclusiva i inestable... 2,43% - Jocs ambivalents... 0%
<p>Els nens i nenes practiquen jocs populars – tradicionals que presenten finalitats educatives:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Desenvolupament de diversos valors: <ul style="list-style-type: none"> . Integració 2,43% . Disciplina 17,07% . Cooperació 7,31% . Seguir indicacions 9,75% . Seguir normes 53,65% . Treball en equip 53,65% . Esforç 26,82% . Coneixement de parts del cos 4,87% . Coneixement de diferents desplaçaments 2,43% . Respecte 2,43% - Els nens i nenes saben guanyar 41,46% - Els nens i nenes saben perdre 39,02% - Els nens i nenes tenen cura del material 46,34% - Els nens i nenes es comuniquen 41,46% <i>(dialoguen, relacionen, interactuen)</i> - Els nens i nenes desenvolupen qualitats físiques

	<p>.... 80,48%</p> <ul style="list-style-type: none"> - Els nens i nenes desenvolupen qualitats motrius 80,48% - Els nens i nenes desenvolupen qualitats coordinatives 80,48% - Els nens i nenes coneixen la seva cultura 4,87%
<p>Altres observacions:</p>	<p>Hi ha un total de 28 activitats diferents (les variants de les activitats les he comptades com a activitats diferents) i aquest és el percentatge d'execució de les mateixes:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Exercici on els nens caminen, movent els braços, picant de mans (segons el que va dictant el professor) 3,57% - Es reparteixen en dos grups (dues files). El primer té la pilota i ha d'arribar a un cert punt (el grup que arriba primer guanya). - Variant: El mateix però per damunt del cap 7,14% - Relleus: Sortint fins a un con, i allà s'ha de passar el cercle pel cos 10,71% <i>(També el fem aquí).</i> - Futbol (nens) i bàsquet (nenes) 71,42% - Es col·loquen en línia i quan arriben a la meitat de la pista han de fer el que diu el professor: Tocar-se els peus, genolls amunt, tocar-se les espatlles, talons al cul, 3,57% - Els nens van fins a una línia fent el que diu el professor, un per un. Ex. Peu coix, córrer, salts, 10,71% - Una mena de relleus on els nens surten amb una pilota i han de tocar un tauler; llavors tornen i passen la pilota al company. Variant: Els alumnes fan el mateix però arribant a un con i fent equilibri durant deu segons 21,42% <i>La part de relleus podria considerar-se com a popular.</i> - Els alumnes es col·loquen a la línia i el professor els va indicant com han de desplaçar-se perquè

	<p>vegin diferents desplaçaments (trotar, caminar, córrer) 7,14%</p> <ul style="list-style-type: none"> - Els alumnes corren fins a la meitat de la pista. Un cop allà el professor els diu què han de fer: mans al cap, a les espatlles, als peus, 3,57% - Els alumnes es distribueixen per la pista en grups de tres i es van passant la pilota amb les mans. Variant: Fer el mateix en moviment 7,14% - Els nens corren. Quan el professor toca el xiulet, els alumnes han de fer el que diu: parar-se, aixecar una cama, abdominals, genolls amunt, exercicis d'equilibri. Variant: El mateix corrent per parelles 10,71% - Es divideixen en grups de quatre. Fan una mena de relleus no competitius on boten la pilota i quan arriben a la meitat de la pista fan un exercici d'equilibri 3,57% - Circuit d'habilitats motrius bàsiques. Ex. Córrer fins a un con, donar dues voltes i tornar, el mateix però fent dos salts al con, 3,57% - Passen per damunt dels pneumàtics, treballant l'equilibri....3,57% - Relleus per grups (primer un, després dos, després tres) 3,57% - Alumnes en rotllana i el professor els va dient diversos exercicis d'equilibri a realitzar 3,57% - Nens en grups de tres. Quan el professor pita, el del mig ha d'anar al mig d'un altre trio. Sempre hi ha alguna persona que, si no s'afanya, queda fora del trio (veure fitxa 30) 3,57% - Grups de cinc, en fila. S'ajupen i avancen fins a un punt determinat caminant ajupits 3,57% - Relleus passant per sota de les cames 3,57% - Dos grups (cada grup a una banda de la pista). Primer un grup va fins a la meitat de la pista, i allà realitza un exercici d'equilibri. Després ho fa l'altre grup 3,57% - Escalfament tipus joc del mirall. Un surt al davant, fa alguna cosa i els altres ho copien 3,57%
--	--

	<ul style="list-style-type: none">- Dos grups. El professor va donant indicacions: Formar un cercle, donar un nombre determinat de voltes en una o altra direcció 3,57%- Dues files. L'últim ha de passar fent esses entre els seus companys fins a arribar al davant de tot; llavors surt el següent. Guanya la fila que arriba abans al punt acordat. Variant: Igual, però la fila seu i l'últim ha d'arribar al primer lloc saltant per damunt de les cames 7,14% <p><i>Aquests jocs també els havia fet aquí.</i></p>
--	--

Figura 2. Observació de les classes d'educació física de la *Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina*. Font: Creus (2013).

A2.2 Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna

FITXA D'OBSERVACIÓ (Total 9 fitxes)	
Data: 24-1-13 (3 fitxes), 7-2-13 (4 fitxes) i 12-2-13 (2 fitxes)	
Nom de l'escola: INEB San Juan la Laguna	
Curs: tercer de Secundària	
Els nens i nenes juguen:	<ul style="list-style-type: none"> - Es diverteixen 44'44% - Prenen decisions 33'33% - Ofereixen respostes 100% - Estant absorbits per l'activitat 44'44% - Són una mica fora de la vida real 0% - Practiquen activitats lliurement acceptades 100% - Practiquen activitats reglades 88'88% - Practiquen activitats que es desenvolupen en uns límits espacials 100% - Practiquen activitats que es desenvolupen en uns límits temporals 100%
Els nens i nenes practiquen jocs populars – tradicionals:	<ul style="list-style-type: none"> - Practiquen activitats conegudes de la seva zona (ex: <i>córrer</i>) 44'44% - Realitzen activitats que practiquen habitualment a la seva zona 22'22% - Practiquen activitats que es coneixen des de fa un cert temps 11'11% - Practiquen activitats on les regles s'improvisen en funció dels protagonistes 11'11% - Practiquen activitats on les regles s'improvisen en funció de les circumstàncies 0% - Practiquen jocs que es poden desenvolupar a qualsevol lloc (ex: <i>al carrer</i>) 88'88% - Practiquen jocs en què que qualsevol persona pot jugar-hi 100% - Practiquen activitats on qualsevol objecte podria ser eina de joc (<i>sense objecte o bé, amb cons i cordes artesanes</i>) 11'11%
Jocs populars – tradicionals que practiquen:	<ul style="list-style-type: none"> - Jocs de comunicació motriu exclusiva i estable... 22,2% - Jocs de comunicació motriu exclusiva i inestable... 0%

<p>Els nens i nenes practiquen jocs populars – tradicionals que presenten finalitats educatives:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Jocs ambivalents ... 0% - Desenvolupament de diversos valors: <ul style="list-style-type: none"> - Disciplina 44'44% - Esforç 55'55% - Seguir regles 33'33% - Treball en equip 11'11% - Importància de l'activitat física 11'11% - Els nens i nenes saben guanyar 11'11% - Els nens i nenes saben perdre 11'11% <i>(La majoria d'activitats no són competitives)</i> - Els nens i nenes tenen cura del material 11'11% <i>(En la majoria d'activitats no es fa servir material)</i> - Els nens i nenes es comuniquen 22'22% - Els nens i nenes desenvolupen qualitats físiques 100% - Els nens i nenes desenvolupen qualitats motrius 100% - Els nens i nenes desenvolupen qualitats coordinatives ... 100% - Els nens i nenes coneixen la seva cultura 0%
<p>Altres observacions:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Estiraments 11'11% - Exercicis de gimnàstica sueca 11'11% - Mobilitat articular 11'11% - Resistència <i>(els alumnes donen voltes i el professor anota els temps; els alumnes puguen i baixen esglaons durant un temps determinat)</i> 22'22% - D'imitació <i>(semblant a seguir rei)</i> 11'11% - Escalfament dirigit pel professor 22'22% - Circuits per grups <i>(salts+salt, corda+sortida en velocitat, afegint-hi variants)</i> 11'11% - Relleus 11'11% - Córrer per comprovar la condició física <i>(a l'aire lliure)</i> 11'11% 11'11%

Figura 3. Observació de les classes d'educació física a l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*. Font: Creus (2013).

Annex 3: jocs populars i tradicionals de Guatemala

Dia 14-1-13

JOCS EXPLICATS PER EN NEFTALÍ I EN PASCUAL (alumnes de quart de primària de l'escola de l'aldea de Palestina).

BOTE QUEMADO: És semblant a l'amagada; però quan la persona que para troba el que s'amaga, va a un punt ("bote") i diu el nom del qui ha trobat.

CONGELADO: És com l'atrapada i l'estop; però, quan el que atrapa toca algú, s'ha de quedar com una estàtua fins que un altre jugador el toqui i pugui tornar a incorporar-se al joc. Aquest altre jugador per poder salvar-lo ha de dir *descongelado*.

TIBURÓN: És com el joc de l'aranya. Els jugadors es col·loquen tots en una línia i han d'arribar a una altra línia que és a l'altra banda. Al mig, però hi ha el *tiburón* que, quan els jugadors miren de passar a l'altra banda per tocar la línia, ha de tocar el màxim nombre de jugadors possibles. Els tocats també passen a ser taurons.

Dia 14-1-13

JOC EXPLICAT PER LA DAMARIS (professora de primer de primària a l'escola de l'aldea de Palestina).

¡HOLA, HOLITA!: semblant al vaca, toro però amb alguna variant. Els jugadors es col·loquen asseguts en una rotllana, tret d'un que està dret per fora. Aquest ha de tocar el cap d'algun jugador, que s'haurà de posar dret i córrer en direcció contrària de la persona que la para. L'objectiu és arribar abans que l'oponent per tal d'asseure's al lloc de la rotllana que ha quedat buit. Quan els dos jugadors que corren per fora de la rotllana es troben, han de parar-se i dir *hola, holita!* I seguir corrent per tal d'asseure's abans.

Dia 15-1-13

JOCS EXPLICATS PER LA GABI I L'EVÈLIA (membres de la família Cholotio de San Juan La Laguna)

¡PLACA, PLACA, POLICÍA! Els jugadors se separen en dos equips: lladres i policies. Aquests jugadors s'escullen a l'atzar (fent el "placa, placa, policia"). Els policies escullen un objecte i quan els lladres el toquen, els polis els han d'atrapar. Si atrapen

algun lladre, el porten a la zona dels polis i només pot ser salvat quan un altre lladre el toca.

GATO Y RATÓN: Els jugadors es col·loquen en cercle. Un va al mig i és la rata, i un altre es posa fora del cercle i és el gat.

-Ratón, ratón, ¿qué estás comiendo ahí? - diu el gat.

-Papel y tusa (fulla de blat de moro) - respon la rata.

-¿No me das? - pregunta el gat.

-¡No! - contesta la rata.

-Apostemos tres brinquitos - afegeix el gat.

Tots dos fan tres salts i el gat ha d'empaitar la rata, que pot salvar-se quedant-se dins del cercle si els altres no deixen entrar el gat.

Dia 21-1-13

JOC EXPLICAT PER LA GEMMA ROSSINYOL (alumna en pràctiques de la UVIC a tercer de primària de l'escola de l'aldea de Palestina).

JOC D'ATRAPAR (sense nom específic): els jugadors es col·loquen formant quatre files. Llavors hi ha un jugador que para i un altre que s'escapa. El que s'escapa, si es col·loca darrera d'una fila, se salva. Seguidament passa a escapar-se el primer d'aquesta fila.

Dia 28-1-13

JOC EXPLICAT PER EN FRANCISCO MENDOZA (membre del centre d'avis).

EL ESCONDITE: Hi juguen tal com hi juguem nosaltres.

JOC EXPLICAT PER EN FRANCISCO YOJCOM (membre del centre d'avis).

LO'CHINEM (joc de cera): Joc tipus els "tazos". Hi havia una cera que es feia amb forma de "tortilla". Es posava "boca abajo" i amb una altra cera es picava com els "tazos". Si es girava la cera del terra la guanyaves i te la quedaves. És un joc típic de Setmana Santa.

JOC EXPLICAT PER EN FRANCISCO MENDOZA (membre del centre d'avis).

CHICHARRA: És com el joc de la baldufa. S'agafa una "chicharra" (és una fruita que no es menja) i se li treuen les llavors fent-hi un forat petit. Després es fa un altre forat petit a la part de sota. Pels dos forats s'hi passa un pal de fusta que, per la part de sota ha de sobresortir perquè se li pugui embolicar el cordill de "pita" i pugui rodar. S'agafava la chicharra amb una canya i es feia rodar amb una pita. Es veu que, en rodar, feia un soroll molt bonic.

JOC EXPLICAT PER LA CATARINA PANTZAI (membre del centre d'avis).

PARKIJ: Joc de nenes. Era com jugar a cosir, i així també practicaven. Era com cosir amb les canyes de milpa (blat de moro). També s'havia feta amb pals d'"isote".

JOC EXPLICAT PER EN NICOLÁS VÁZQUEZ (membre del centre d'avis).

EL BARRILETE: És una mena d'estel que es fabricava amb paper de diari. El paper s'enganxava amb cola que es fabricava posant el "jocote" (una fruita) al foc. Tot l'estel era de paper menys la pita (el cordill per aguantar i estibar l'estel).

JOC EXPLICAT PER EN FRANCISCO MENDOZA (membre del centre d'avis).

FUTBOL: S'hi jugava fent una mena de pilota amb draps embolicats els uns amb els altres.

JOC EXPLICAT PER EN PEDRO PÉREZ (coordinador del centre d'avis).

PIRÀMIDES: Feien piràmides de persones. S'anaven posant de quatre grapes i anaven fent pisos i l'últim es posava dret. Semblant a l'acrosport. Això ho feien a l'església.

Dia 6 – 2 – 13

JOCs EXPLICATS PER LA ROSITA (alumna de 4t de primària a l'escola d'aldea Palestina)

LA RONDA: hi ha un jugador que fa de llop i està una mica apartat de la resta. Llavors aquests darrers comencen a cantar:

Juguemos en el bosque mientras el lobo no esté, si el lobo aparece a todos nos comerá.

- ¿Lobo, estás ahí?

- Sí.

- ¿Qué estás haciendo?

- Me preparo para comeros.

Acte seguit el llop corre cap a la resta de jugadors i, si en toca algun, aquest serà el que passarà a fer de llop.

TENTA O ELECTRIZADO: Un ha d'atrapar el altres. Quan n'atrapen un, s'ha de quedar parat fins que el salvin (té tres vides). Quan els han tocat tres cops, passen a parar. També es pot fer per equips: un equip ha d'atrapar l'altre i les línies de la pista serveixen com a zones de casa.

Annex 4: documents fotogràfics

A4.1 Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina

Figura 4. Entorn i instal·lacions de la *Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina*. Font: Creus (2013).

Figura 5. Alumnes de la *Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina* realitzant educació física amb en Jonás. Font: Creus (2013).

Figura 6. Alumnes de la *Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina* realitzant el joc dels relleus amb cercles. Font: Creus (2013).

Figura 7. Alumnes de la *Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina* realitzant el joc dels relleus al camp de futbol. Font: Creus (2013).

Figura 8. Alumnes de la *Escuela Oficial Rural Mixta de aldea Palestina* divertint-se amb el joc de la ronda i del gat i la rata. Font: Creus (2013).

A4.2 Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna

Figura 9. Un servidor amb els alumnes de tercer de secundària de l'*Instituto Nacional de Educación Básica de San Juan la Laguna*. Font: Creus (2013).

A4.3 Altres

Figura 10. Una família jugant al joc de tocar i parar a les ruïnes d'Iximché. Font: Creus (2013).

Figura 11. D'esquerra a dreta camp de pilota maia de les ruïnes d'Iximché i del temple de Tikal.
Font: Creus (2013).

Figura 12. Nens jugant a bales prop de Nebaj. Font: Creus (2013).